

Lisa 5.

AINEVALDKONNA KAVA: Sotsiaalsained

1. VALDKONNAPÄDEVUS	1
2. ÕPPEAINED JA MAHT	2
3. KIRJELDUS JA VALDKONNASISENE LÕIMING	2
4. ÕPPEAINETE LÕIMINGU VÕIMALUSED TEISTE AINEVALDKONDADEGA	4
5. ÕPPETEGEVUSE KAVANDAMINE JA KORRALDAMINE	6
6. HINDAMINE	7
7. ÕPPEKESKKOND	8
8. AINEKAVAD	9
8.1. Inimeseõpetus	9
8.1.1. Õppeaine kirjeldus	9
8.1.2. I kooliaste	10
8.1.3. II kooliaste	16
8.1.4. III kooliaste	26
8.2. Ajalugu	33
8.2.1. Õppeaine kirjeldus	33
8.2.2. II kooliaste	34
8.2.3. III kooliaste	42
8.3. Ühiskonnaõpetus	64
8.3.1. Õppeaine kirjeldus	64
8.3.2. II kooliaste	65
8.3.3. III kooliaste	68

1. VALDKONNAPÄDEVUS

Sotsiaalsainete pädevusega taotletakse õpilase toimetulekut iseendaga, suutlikkust toimida lähikonnas, valmisolekut ja oskust olla aktiivne ning vastutustundlik kodanik, oskust mõtestada ühiskondlikke suhteid minevikus lähtuvalt ajaloolisest kontekstist ja üldinimlikest väärtustest.

Sotsiaalsainete õpetamise kaudu taotletakse, et põhikooli lõpetaja:

- 1) tunneb huvi kogukonna, rahva ja maailma arengu vastu, mõistab ühiskonnas toimunud ja toimuvate muutuste põhjusi, tagajärgi ja seoseid;

- 2) tunneb huvi enda arengu vastu, hindab ennast adekvaatselt, analüüsib oma võimalusi, usub endasse ja kavandab oma tulevikku, võtab eakohase vastutuse oma tuleviku kujundamise eest, väärtustab loovust ja ettevõtlikkust ning arendab endas neid omadusi ja pädevusi;
- 3) austab demokraatiat ja inimõigusi, teab oma õigusi ja kohustusi, järgib seadusi, üldinimlikke väärtusi ja üldtunnustatud käitumisnorme, kujundab oma arvamuse ning on vastutustundlik ja aktiivne ühiskonnaliige, on lojaalne Eesti riigile;
- 4) valdab infootsimise meetodeid, hindab kriitiliselt allikate usaldusväärsust ja teabe sisu; väärtustab teaduspõhist maailmapilti ja kujundab enda seisukoha;
- 5) aktsepteerib inimeste individuaalseid erinevusi, kultuurilist ja maailmavaatelist mitmekesisust, suhtub neisse sallivalt, kui need pole inimväärikust alandavad või inimsusevastased;
- 6) tunnetab oma rolli Eesti kultuuripärandi hoidja ja kandjana, väärtustab inimkonna kultuuripärandit ja aktsepteerib kultuurierinevusi;
- 7) hoolib endast ja teistest, järgib tervislikke eluviise, käitub turvaliselt enda ja teiste inimeste suhtes, hoiab keskkonda, on teadlik tarbija.

2. ÕPPEAINED JA MAHT

Sotsiaalainete valdkonda kuulub kolm õppeainet: inimeseõpetus (2.-3. kl ja 5.-8. kl), ajalugu (5.-9. kl) ja ühiskonnaõpetus (6. kl, 9. kl). Ainekavades kirjeldatud õpitulemuste saavutamiseks on õppeainete arvestuslikud nädalatunnid kooliastmeti ja klassiti järgmised:

Õppeaine	1.kl	2.kl	3.kl	I ka	4.kl	5.kl	6.kl	II ka	7.kl	8.kl	9.kl	III ka
inimeseõpetus	-	1	1	2	-	1	1	2	1	1	-	2
ajalugu	-	-	-	-	-	2	2	4	2	2	2	6
ühiskonnaõpetus	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	2	2

Õppeaine nädalatundide jagunemine kooliastmete sees ja õppesisu klasside kaupa määratakse kindlaks kooli õppekavas arvestusega, et õpitulemused ning kooliastmete lõpuks taotletavad teadmised, oskused ja hoiakud oleksid saavutatavad.

3. KIRJELDUS JA VALDKONNASISENE LÕIMING

Sotsiaalainetes käsitletakse inimese ja ühiskonna toimimist minevikus ning tänapäeval. Sotsiaalainete vahendusel kujundatakse õpilastes oskusi näha ühiskonna arengus põhjuse- tagajärje seoseid ning teha teadlikke valikuid, lähtudes ühiskonnas kehtivatest väärtustest ja moraalinormidest. Õppe vältel kujundatakse õpilastes tahet toimida kõlbelise ja vastutustundliku ühiskonnaliikme ning isiksusena.

Sotsiaalainete pädevusega taotletakse toimetulekut iseendaga, lähikonnas ning ühiskonnas. Kodanikuks olemist määratletakse kui võimet tegutseda vastutustundliku kodanikuna ja osaleda ühiskonnaelus. Sotsiaalse pädevuse ruumilisele haardele lisandub ajaline/ajalooline mõõde. Õppe korraldamisel lähtutakse Eesti riikliku iseseisvuse tunnustamisest, eesti kultuuri traditsioonide, Euroopa ning maailma kultuuri ja teaduse põhisaavutuste väärtustamisest ning riikliku õppekava üldosas sätestatud põhimõtetest.

Ajalugu õppides omandavad õpilased kultuuriruumis orienteerumiseks olulisi teadmisi oma kodukoha ja maailma minevikust ning kultuuripärandist. Aine vahendusel suunatakse õpilane teadvustama, analüüsima ja kriitiliselt hindama ning tõlgendama minevikus aset leidnud sündmusi ja protsesse, nende omavahelisi seoseid ja seoseid tänapäevaga ning ajaloosündmuste erineva tõlgendamise põhjusi. Ajalooõpetus kujundab oskust mõista minevikunähtuste mõjul toimuvat arengut.

Inimeseõpetus lõimib õppesisu kõigis kooliastmetes, toetades õpilase toimetulekut eakaaslaste hulgas, peres, kogukonnas ja ühiskonnas. Inimeseõpetuse eesmärk on toetada õpilase sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut, õppides tundma ennast, kujundama vastutustundlikult oma suhteid, olema terviseteadlik, aus, hooliv ja õiglane. Inimeseõpetuse kaudu kujundatakse esmased teadmised ja hoiakud sotsiaalsest võrdsusest, võrdväärsusest ning naiste ja meeste võrdõiguslikkusest.

Ühiskonnaõpetuses omandavad õpilased teadmised, oskused ja hoiakud ühiskonnas toimimiseks ning vastutustundlike otsuste tegemiseks. Õppeaine üldeesmärk on luua eeldused aktiivse kodaniku kujunemiseks ja ühiskonna sidususe tugevnemiseks.

Kõik sotsiaalvaldkonna ained on toeks, et õpilasel areneks suutlikkus analüüsida oma käitumist ja selle tagajärgi, sobival viisil oma tundeid väljendada, aktsepteerida inimeste erinevusi ning arvestada neid suheldes; ennast kehtestada, seista vastu ebaõiglusele viisil, mis ei kahjusta enda ega teiste huve ega vajadusi. Sotsiaalvaldkonna õppeainete kaudu õpitakse tundma ning järgima ühiskondlikke väärtusi, norme ja reegleid, omandatakse teadmisi, oskusi ja hoiakuid sotsiaalselt aktsepteeritud käitumisest ning inimeste vastastikustest suhetest, mis aitavad kaasa tõhusale kohanemisele ja toimetulekule perekonnas, eakaaslaste hulgas, kogukonnas ning ühiskonnas. Omandatakse teadmisi majandusest, tööturust, maksundusest, õpitakse tegema otsuseid rahatargalt ja vastutustundlikult. Sotsiaalainete kaudu kujundatakse alus maailmavaateline mitmekesisusega arvestamiseks ning valmisolek dialoogiks erineva maailmavaate esindajatega. Sotsiaalainetes käsitletavate õppeteemade kaudu kujundatakse õpilastes esmane valmisolek märgata ebavõrdsust ühiskonnas ja aidata kaasa võrdõiguslikkuse, sh soolise võrdõiguslikkuse edendamisele.

Valdkonnasisese lõiminguga taotletakse, et õpilane areneks terviklikuks isiksuseks, kes suhtub endasse ja teistesse positiivselt, arvestab kaasinimesi, lähtub oma tegevuses üldinimlikest väärtustest ning märkab ja mõistab ühiskonnas toimuvat. Kõigi sotsiaalvaldkonna õppeainete seisukohalt on tähtis koostööoskus ja töötamine rühmas. Õpilane omandab tõhusad oskused ja valmisoleku ühiskonna ellu sekkuda ja olla edukas elukestvas õppes ja tööturul.

Õppesisu valib aineõpetaja arvestusega, et kooliastmeti kirjeldatud teadmised, oskused ja hoiakud, üld- ja valdkonnapädevused ning õpitulemused oleksid saavutatavad.

4. ÕPPEAINETE LÕIMINGU VÕIMALUSED TEISTE AINEVALDKONDADEGA

Sotsiaalvaldkonna õppeainete õppimise kaudu toetatakse kõigi riikliku õppekava üldosas kirjeldatud üldpädevuste arengut õpilastel. Üldpädevuste saavutamist toetab valdkonnaüleselt õppeainete eesmärgipärane lõimimine teistesse valdkondadesse kuuluvate õppeainetega ning läbivate teemade õpilase jaoks tähenduslik käsitlemine. Selle tulemusel kujuneb õpilasel suutlikkus rakendada oma teadmisi ja oskusi erinevates olukordades, kujundada oma väärtushoiakuid ja -hinnanguid ning võimalus omandada ettekujutus ühiskonna kui terviku arengust. Seejuures on väga oluline süsteemne ja järjepidev koostöö aineõpetajate vahel.

Sotsiaalainete ainevaldkonna kava toetab **üldpädevuste** omandamist järgmiselt:

- **Kultuuri- ja väärtuspädevuse ning sotsiaalse ja kodanikupädevuse** kujundamist toetavad kõik ainevaldkonna õppeained. Ajalugu ja ühiskonnaõpetus aitab mõista demokraatiat, humanismi vajalikkust ning ühiskonna jätkusuutlikku arengut. Inimeseõpetuse aine aitab mõista väärtusi, valikute tagajärgi ja teistega arvestamist. Kõigis ainetes käsitletakse norme ja inimeste erisusi, võrdset kohtlemist.
- **Enesemääratluspädevust** toetab suuresti inimeseõpetus, mis aitab mõista iseennast, oma tugevusi ja nõrkusi, arenguvajadusi. Ajaloo ja ühiskonna ained aitavad mõista suures pildis nii iseennast kui gruppe sh multikultuursust.
- **Õpipädevust** arendatakse läbi eneseanalüüsi, õppeained kujundavad suutlikkust enda tööd planeerida, kasutada õpitut erinevates olukordades.
- **Suhtluspädevust** arendavad kõik valdkonna ained läbi erinevate arutelude nii iseenda kui ühiskonna üle. Samuti arendab suhtluspädevust töö erinevate tekstidega, teabe otsimine, selle süstematiseerimine ja olulise leidmine ning teistele edastamine väärtustades sealjuures õigekeelsust.
- **Ettevõtlikkuspädevust** kujundatakse ennekõike ühiskonna ja inimeseõpetuse kaudu, kus analüüsitakse nii ennast kui ühiskonnas toimuvat, õpitakse nägema probleeme, leidma lahendusi ja seadma eesmärgid, kujundatakse algatusvõimet ja vastutustunnet ja koostööoskusi.
- **Digipädevuse** arendamiseks õpitakse kõigis ainetes otsima vajalikku ja tõenduspõhist infot kasutades erinevaid tehnoloogilisi abivahendeid. Õpitakse nägema digimaailma ohtusid ainete sisu spetsiifiliselt.

Ainevaldkond toetab **läbivaid teemasid** järgmiselt:

- **Elukestev õpe ja karjääri kujundamine** – taotletakse õpilase kujunemist isiksuseks, kes on valmis õppima kogu elu, täitma erinevaid rolle muutuvast õpi,

elu- ja töökeskkonnas ning kujundama oma elu teadlike otsuste kaudu, sealhulgas tegema sobivaid haridus- ja tööalaseid valikuid.

- **Keskkond ja jätkusuutlik areng** – taotletakse õpilase kujunemist sotsiaalselt aktiivseks, vastutustundlikuks ja keskkonnateadlikuks inimeseks, kes hoiab ja kaitseb keskkonda ning väärtustades jätkusuutlikkust, on valmis leidma lahendusi keskkonna- ja inimarengu küsimustele.
- **Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus** – taotletakse õpilase kujunemist aktiivseks ning vastutustundlikuks kogukonna- ja ühiskonnaliikmeks, kes mõistab ühiskonna toimimise põhimõtteid ja mehhanisme ning kodanikualgatuse tähtsust, tunneb end ühiskonnaliikmena ning toetub oma tegevuses riigi kultuurilistele traditsioonidele ja arengusuundadele.
- **Kultuuriline identiteet** – taotletakse õpilase kujunemist kultuuriteadlikuks inimeseks, kes mõistab kultuuri osa inimeste mõtte- ja käitumisladi kujundajana ning kultuuride muutumist ajaloo vältel, kellel on ettekujutus kultuuride mitmekesisusest ja kultuuriga määratud elupraktikate eripärast ning kes väärtustab omakultuuri ja kultuurilist mitmekesisust ning on kultuuriliselt salliv ja koostööaldis.
- **Teabekeskkond ja meediakasutus** – taotletakse õpilase kujunemist teadlikuks ja analüüsivaks inimeseks, kes tajub ja teadvustab adekvaatselt ümbritsevat teabekeskkonda, suudab meediamailma sisu ja allikaid kriitiliselt analüüsida ja kasutada, tunnustab autorlust, oskab luua kvaliteetset meediasisu, arvestades oma eesmärgi ja ühiskonnas omaks võetud suhtlemise norme, ning toimib turvaliselt ja vastutab oma käitumise eest end ümbritsevas teabekeskkonnas.
- **Tervis ja ohutus** – taotletakse õpilase kujunemist vaimselt, emotsionaalselt, sotsiaalselt ja füüsiliselt terveks ühiskonnaliikmeks, kes on võimeline järgima tervislikku eluviisi, käituma turvaliselt ning kaasa aitama tervist edendava turvalise keskkonna kujundamisele.
- **Väärtused ja kõlblus** – taotletakse õpilase kujunemist kõlbliselt arenenud inimeseks, kes tunneb ühiskonnas üldtunnustatud väärtusi ja kõlbluspõhimõtteid, järgib neid koolis ja väljaspool kooli, ei jää ükskõikseks, kui neid eiratakse, ning sekkub vajaduse korral oma võimaluste piires.

Sotsiaalainetes, ajaloos ühiskonna- ja inimeseõpetuses käsitletakse inimese ja ühiskonna toimimist ja kujuneb õpilaste oskusi näha ühiskonna arengus seoseid. Õpitakse tundma ühiskonnas kehtivaid väärtusi ja norme ning tegema teadlikke valikuid. Õppides kujuneb võime näha ennast vastutustundliku ühiskonna liikmena. Aidatakse kaasa õpilase sotsiaalsele arengule, et kujuneks terviklik isiksus vajalike sotsiaalsete oskustega.

Sotsiaalainete lõimingu võimalused teiste ainevaldkondadega:

- **Keel ja kirjandus, sh võõrkeeled.** Kujundatakse oskust väljendada end selgelt ja asjakohaselt nii suuliselt kui ka kirjalikult; lugeda ja mõista erinevaid tekste. Õpilasi juhatakse kasutama kohaseid keelevahendeid, ainealast sõnavara ja

väljendusrikast keelt ning järgima õigekeelsusnõudeid. Tähtsustatakse teksti korrektset vormistamist ning intellektuaalse omandi kaitset. Sotsiaallainete õppimise kaudu täiendatakse õpilaste teadmisi erinevatest kultuuridest ja traditsioonidest. Õpilasi suunatakse märkama oma kultuuri ja teiste kultuuride erinevusi ning neist lugu pidama. Juhitakse tähelepanu erinevate suhtluskeskkondade reeglitele ning ühiskondlikule mitmekesisusele. Selgitatakse võõrkeelse algupäraga mõisteid, võõrkeeleoskust arendatakse ka lisamaterjali otsimisel ja mõistmisel.

- **Matemaatika.** Kujundatakse järgmisi oskusi: ajaarvamine; ressursside plaanimine (aeg, raha); matemaatiline kirjaoskus, arvandmete esitlemine ja tõlgendamine (graafikud, tabelid, diagrammid); oskus probleeme seada, sobivaid lahendusstrateegiaid leida ja neid rakendada, lahendusi analüüsida ning tulemuse tõesust kontrollida; oskus loogiliselt arutleda, põhjendada ja tõestada ning väärtustada matemaatilist käsitlust.
- **Loodusained.** Õpitakse mõistma looduskeskkonna ja geograafilise asendi mõju inimühiskonna arengule, inimese arengut ja rahvastikuprotsesse; majanduse ressursse; ühiskonna jätkusuutlikku säästlikku tarbimist, üleilmastumist, globaalprobleemide, sh keskkonnaprobleemide märkamist ja mõistmist ning jätkusuutliku ja vastutustundliku eluviisi väärtustamist.
- **Tehnoloogia.** Käsitletavate teemade kaudu kujundatakse oskust hinnata tehnoloogia rakendamisega kaasnevaid võimalusi ja ohte; rakendada nüüdisaegseid tehnoloogiaid tõhusalt ning eetiliselt oma õpi-, töö- ja suhtluskeskkonda kujundades; kasutada digivahendeid eesmärgipäraselt ja säästlikult, järgides ohutuse ning intellektuaalomandi kaitse nõudeid. Olla kursis interneti kasutamise võimalike ohtudega (küberturvalisuse nõuded).
- **Kunstiained.** Käsitletakse Eesti, Euroopa ja maailma erinevate rahvaste kultuuriteemasid, iluhinnangute muutumist ajas; esteetilist arengut ja eneseteostuse võimalusi, rahvakultuuri ning loomingulist enese-väljendusoskust.
- **Kehaline kasvatus.** Kujundatakse oskust mõista ja väärtustada kehalise aktiivsuse tähtsust tervisliku eluviisi osana eri ajastuil; arendatakse sallivat suhtumist kaaslastesse ning koostöö põhimõtteid tervislikku eluviisi järgides.

5. ÕPPETEGEVUSE KAVANDAMINE JA KORRALDAMINE

Õppetegevus on õppijakeskne, toetab õpimotivatsiooni hoidmist ja õpilaste kujunemist aktiivseiks ja iseseisvaks õppijaiks ning loovaiks ja kriitiliselt mõtlevaks ühiskonnaliikmeiks, kes suudavad teha valikuid ja võtta vastutust oma õppimise eest.

Põhikoolis õppetegevust kavandades ja korraldades teevad õpetajad koostööd, seejuures:

- 1) lähtutakse õppekava alusväärtustest, üldpädevustest, valdkonnapädevusest, kooliastme lõpuks taotletavatest teadmistest, oskustest ja hoiakutest ning õpitulemustest ja kooli õppekavas sätestatud õppesisust, kooliastmete õppe ja kasvatuse rõhuasetustest ning lõimingust teiste õppeainete ja läbivate teemadega;

- 2) arvestatakse didaktika nüüdisaegsete käsitluste ja ainevaldkonnas toimunud arenguga, võetakse arvesse kohalikku eripära ning muutusi ühiskonnas;
- 3) taotletakse, et õpilase õpikoormus (sh kodutööde maht) oleks mõõdukas, jaotuks õppeaasta ulatuses ühtlaselt ning jätaks piisavalt aega puhkuseks ja huvitegevusteks;
- 4) arvestatakse õpilaste eelteadmisi, huvisid, individuaalseid eripärasid ja võimeid, kasutatakse diferentseeritud ja sobivat pingutust nõudvaid ülesandeid, mille sisu ja raskusaste toetavad individualiseeritud ja õpilasele tähenduslikku käsitlust, reageeritakse õpi- ja eluraskustele, pakutakse õpiabi ja tuge õpivalikutes;
- 5) võimaldatakse nii individuaalset, paaris- kui ka rühmas õpet, kujundatakse õpiharjumusi ja -oskusi, suunatakse tegema valikuid;
- 6) kaasatakse õpilasi õppetegevuste kavandamisse, võetakse aega eesmärkide ja taotletavate õpitulemuste saavutamise viiside ja hindamiskriteeriumide läbiarutamiseks ning refleksiooniks;
- 7) rakendatakse uurivat õpet ja kasutatakse mitmekesiseid ja kombineeritud õppemeetodeid ning aktiivsust, loovust, koostööd ja tagasisidet soodustavaid õppetegevusi, laiendatakse õpilaste teadmisi, arendatakse oskusi ja kujundatakse hoiakuid;
- 8) rakendatakse ja kasutatakse info- ja kommunikatsioonitehnoloogiatel põhinevaid õppekeskkondi, õppematerjale ja -vahendeid;
- 9) võimaldatakse siduda õpet koolivälise eluga, et kogu ainekäsitus oleks võimalikult elulähedane, õpilasele eakohane ja tähenduslik.

Õppetegevuse kaudu laiendatakse ainevaldkonna teadmisi ja kujundatakse oskusi. Ajalooõpetus on valdavalt uurimispõhine, kasutatakse esmaseid ja teiseseid allikaid. Kõikides sotsiaallainetes tuleb lisaks põhiteemadele käsitleda ka ühiskonnas asetleidvaid muutusi ning kasutada õppe ilmestamiseks näiteid ümbritsevast elust.

6. HINDAMINE

Õppeprotsessi käigus rakendatakse kujundavat hindamist, kus õpilane saab suulist ja kirjalikku tagasisidet oma õpitulemuste saavutamise taseme ning tugevuste ja arenguvõimaluste kohta. Kokkuvõttev hindamine toimub üldjuhul õppeperioodi või mahuka õppeteema lõpul, et kontrollida nii õppetöös püstitatud eesmärkide saavutamist kui ka riikliku õppekavaga sätestatud õpitulemuste saavutatust. Õppeteema kokkuvõttev hinne võib kujuneda õppeperioodi jooksul toimunud hindamise tulemusena, seejuures arvestatakse, et hinnetel võib sõltuvalt töö mahust olla erinev kaal. Õpilasele on õppeprotsessi alguses teada, mida ja millal hinnatakse, milliseid hindamisvahendeid kasutatakse ning millised on hindamise kriteeriumid. Õpilast suunatakse õppeprotsessi käigus oma õppimist ja püstitatud eesmärkide saavutamist analüüsima ja reflekteerima.

Arutluste, juhtumianalüüside ja loominguliste tööde puhul hinnatakse arvamuste ja seisukohtade argumenteeritust, seostatust ja veenvust, õpilase seisukohtadele

minevikusündmuste, ühiskonnas ja maailmas toimuva kohta antakse sõnalist kirjeldavat tagasisidet.

Praktiliste ja loominguliste ülesannete sooritamisel hinnatakse nii protsessi kulgu kui ka tulemust. Kirjalikke ülesandeid hinnates arvestatakse eelkõige töö sisu, kuid pööratakse tähelepanu ka õpilase keelekasutusele, sh erialaste terminite, isiku-, riikide ja kohanimedele, rahvusvaheliselt aktsepteeritud lühendite õigele kasutusele ja õigekirjale, mida arvestatakse hindamisel vastavalt ülesande eesmärgile ja kokkulepitud hindamiskriteeriumidele.

Erineva keerukusastmega teadmiste, oskuste ja hoiakute hindamise võimaldamiseks kasutatakse mitmekesiseid hindamisviise ja -vorme. Hindamisvahendi ja -viisi valik sõltub püstitatud õppe- eesmärkidest ja eeldatavast õpitulemusest. Hindamismeetodite valikul arvestatakse õpilaste vanust, individuaalseid võimeid ning valmisolekut ühe või teise tegevusega toime tulla.

Ajaloos hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi tähtsamate ajaloosündmuste ja -nähtuste analüüsi nõudvate ülesannete kaudu. Allikaanalüüsi puhul hinnatakse allikast olulise info leidmist, selle tõlgendamist ja võrdlemist, kommenteerimist ning usaldusväärsuse üle otsustamist. Arutluse puhul hinnatakse kirjutise vastavust teemale, ajastu- ja teemakohaste faktide teadmist, võrdlemise, seoste loomise ja järelduste tegemise oskust ning isikliku suhtumise väljendamist põhjendatud argumentide toel.

Inimeseõpetuses hinnatakse õpilaste teadmisi ja oskusi ning nende seostamise oskust. Õpilase hoiakuid ja väärtushinnanguid mõõdetakse ja tagasisidestatakse vaatluse, õpilase antud hinnangute ja otsustuste ning juhtumianalüüsi alusel.

Ühiskonnaõpetuses hinnatakse arutlusoskust, erinevate allikate, sh õigustekstide tõlgendamist ja analüüsi, ühiskondlike probleemide analüüsi ja oma seisukoha kujundamise ning selle põhjendamise oskust; aga ka kodanikuvalmidust ja -vastutust ühistegevuses osalemise, ühiskonnaliikmele kohustuslike toimingute, sh vajalike dokumentide täitmise oskuse jt eakohaste ülesannete kaudu.

Väitluses hinnatakse oskust kuulata aktiivselt teise poole väiteid ning oskust esitatud väidetele tõenduspõhiste argumentidega vastata. Hindamisel lähtutakse vastavatest põhikooli riikliku õppekava üldosa sätetest, hindamise nõuded ja korraldus, sh mittenumbrilise hindamise kasutamine ja mujal õpitu arvestamine täpsustatakse kooli õppekavas.

7. ÕPPEKESKKOND

Õppimist toetav õppekeskkond kujundatakse viisil, kus luuakse kultuuritundlik, üksteist austav, kaasav, vastastikku hooliv ja toetav, turvaline, kiusamis- ja vägivallavaba õppekeskkond, mis rajaneb usalduslikel suhetel, sõbralikkusel ja heatahtlikkusel ning kus märgatakse ja tunnustatakse õpilase pingutusi ja õpiedu. Aktsepteeritakse erinevate seisukohtade olemasolu, arutletakse nende üle ning hinnatakse neid, lähtudes allikatest, tõenduspõhistest faktidest ning demokraatliku ühiskonna aluspõhimõtetest.

Kool võimaldab viia õpet läbi ruumis, kus on:

- 1) mööbli ümberpaigutamise võimalus liikumist eeldavateks tegevusteks nagu rühmatööd, dramatiseeringud, rolli- ja õppemängud;
- 2) internetiühendus nii õpetajal kui ka õpilastel, digitehnoloogia ning audiovisuaalsete esitluste ja videoühenduse kasutamise võimalused.

Kool võimaldab:

- 1) korraldada õpet väljaspool klassiruumi, nt mäluasutuses või ametiasutuses näiteks:
 - a) Kohtla-Järve Põlevkivimuuseum;
 - b) Kohtla-Nõmme kaevanduspark-muuseum;
 - c) Tallinna Tervishoiukõrgkooli Kohtla- Järve osakond (Kukrusel);
 - d) Ida-Viru Kutsehariduskeskus;
 - e) Iisaku Kihelkonnamuuseum;
 - f) Jõhvi Mihkli kiriku muuseum;
 - g) Järve Kooli raamatukogu;
 - h) Kohtla-Järve Lasteraamatukogu;
 - i) Kohtla-Järve Keskraamatukogu;
 - j) Kohtla-Järve Spordikeskus „Wiru“ jne;
- 2) kasutada ainekava eesmärgi toetavaid õppematerjale ja -vahendeid;
- 3) õppekäike ja kohtumisi erinevate valdkondade esindajatega.

8. AINEKAVAD

8.1. Inimeseõpetus

8.1.1. Õppeaine kirjeldus

Inimeseõpetuse eesmärk on toetada õpilase sotsiaalsete ja emotsionaalsete oskuste arengut, õppides ennast tundma, vastutustundlikult oma suhteid kujundama, olema terviseteadlik, aus, hooliv ja õiglane.

Inimeseõpetuses käsitletakse inimest ja tema sotsiaalset keskkonda tervikuna. Väärtuskasvatus ja hoiakute kujundamine toimub üksteist mõistvas õhkkonnas ning on suunatud õpilaste positiivse mõtlemise arendamisele oma arengu- ja toimetulekuvõimaluste üle. Soodne sotsiaalne õppekeskkond toetub eelkõige õpilaste isikupära ja isiklike seisukohtade austamisele, võimaluste tagamisele vabaks arvamuse avalduseks, initsiatiiviks, osalemiseks ja tegutsemiseks nii üksi kui ka koos teistega.

Õppetegevused muutuvad põhikooli kolme kooliastme jooksul lihtsamatest keerukamateks, ent peavad olema õpilasele mõistetavad ja tähenduslikud ning toetama arusaama õpitava vajalikkusest. Inimeseõpetus on kontsentriiline õppeaine, mille võtmeteemasid käsitletakse igal kooliastmel, arvestades arengulist käsitlust. Inimeseõpetuses võib teemasid käsitleda nii üksteisele järgnevatena kui ka integreerituna, et saavutada oskuste, teadmiste ja väärtuste põhjal õpitulemused. Õpitavat käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seondunult, kusjuures õppes on olulisel kohal aktiivõppemeetodid.

8.1.2. I kooliaste

Inimeseõpetuse I kooliastme teemad ja õpitulemused lähtuvad õpilase minast (huvid, omadused jms) ja tema eluga kõige lähemalt seotud igapäevaelu teemadest nagu suhted pere ja sõpradega, tervis, käitumisharjumused jms. Eesmärgiks on, et laps oskab märgata, mõista ja selgitada enda ja tema eluga otseselt seotud küsimusi. I kooliastme inimeseõpetuses käsitletakse ka ühiskonnaõpetuse teemasid nagu Eesti Vabariik, kodukoht, reeglid, õigused ja kohustused lapse seisukohalt jms.

Taotleme, et I kooliastme lõpuks on õpilane omandanud järgmised teadmised, oskused hoiakud:

- 1) näitab Eesti Vabariigi ja oma kodukoha asukohta kaardil, tunneb Eesti ja kodukoha sümbolikat, olulisi inimesi ja paiku;
- 2) väärtustab enda ja kaaslaste huvisid ning positiivset suhtumist iseendasse;
- 3) mõistab õppimise tähtsust igapäevaelus hakkama saamisel ja tuleviku kavandamisel;
- 4) teab, et inimeste õigustega kaasnevad kohustused;
- 5) mõistab üldtunnustatud käitumisharjumuste ja seaduste järgimise vajalikkust;
- 6) tunneb liiklusreegleid;
- 7) teab erinevaid teabeallikaid, oskab leida infot ja teab, mille põhjal hinnata infoallikate usaldusväärsust;
- 8) märkab inimeste erinevaid omadusi ja arvamusi;
- 9) mõistab sõpruse ja koostöö väärtust ning üksteise eest hoolitsemise ja abistamise vajadust;
- 10) teab, mis on vägivald. Mõistab, et vägivald ei ole lubatud ja oskab vajaduse korral abi leida;
- 11) teab eesti rahvakombeid ja mõistab enda rolli kommete ja tavade hoidja ja kandjana;
- 12) suhtub sallivalt Eestis elavate inimeste keelelistesse ja kultuurilistesse erinevustesse;
- 13) oskab oma tervist hoida;

- 14) teab tervist ohustavaid tegureid, tunneb ära ja oskab hoiduda või keelduda tervist ohustavatest olukordadest;
- 15) oskab planeerida oma tegevusi ja väärtustab aktiivset vaba aja veetmist;
- 16) oskab kasutada lihtsamaid esmaabivõtteid ja kutsuda vajaduse korral abi;
- 17) teab raha teenimise, hoidmise ja kasutamise võimalusi, käitub teadliku ja säästliku tarbijana;
- 18) mõistab keskkonna hoidmise tähtsust ja enda võimalusi selles.

I kooliastmes käsitletakse järgmisi teemasid: mina, mina ja teised, mina ja tervis, mina ja minu pere, mina ja Eesti, mina: aeg ja asjad ning mina: teave ja asjad.

I kooliastme lõpuks on õpilane saavutanud järgmised õpitulemused:

- 1) leiab kaardilt Eesti ja kodukoha;
- 2) tunneb ära, kirjeldab ja kujutab kodukoha ja Eesti Vabariigi sümbolikat;
- 3) nimetab Eesti Vabariigi pealinna ja sünnipäeva;
- 4) teab, kes on Eesti Vabariigi president;
- 5) teab ja tutvustab oma kodukoha olulisi inimesi ja paiku;
- 6) kirjeldab enda huvisid ja tegevusi;
- 7) põhjendab, miks on vaja endasse positiivselt suhtuda;
- 8) toob näiteid, kuidas õppimine aitab igapäevaelus hakkama saada;
- 9) sõnastab enda õppimise eesmärged ja seostab neid enda huvidega;
- 10) seostab igapäevavalikuid tuleviku eesmärkidega;
- 11) nimetab inimeste õigusi ja nendega kaasnevat kohustusi;
- 12) kirjeldab enda ja pereliikmete ülesandeid kodus, toob näiteid üksteise abistamisest ja pereliikmetega arvestamisest;
- 13) toob näiteid oma õigustest ja kohustustest peres, koolis ja ühiskonnas;
- 14) toob näiteid käitumisnormidest ja seadustest, mida tal tuleb järgida;
- 15) põhjendab käitumisnormide ja seaduste järgimise vajalikkust;
- 16) demonstreerib õpitu olukorras üldtunnustatud käitumisnormide ja seaduste täitmist;
- 17) tunneb liikluses turvalisust tagavaid märke ja tähistusi;
- 18) kirjeldab ja demonstreerib turvalisust tagavate liiklusreeglite järgimist;
- 19) märkab liiklusohutlikke kohti ja olukordi kooliteel ja koduümbruses ning pakub lahendusi turvalisuse tagamiseks;
- 20) loetleb erinevaid teabeallikaid;
- 21) leiab infot erinevatest allikatest;

- 22) võrdleb erinevaid teabeallikaid usaldusväärsuse ja teabe sisu väärtuse poolest;
- 23) kirjeldab meediaga, sealhulgas sotsiaalmeediaga seotud võimalusi ja ohte;
- 24) selgitab ja demonstreerib kokkulepitud reeglite järgimist digivahendite abil teabe otsimisel;
- 25) teab, et inimesed on erinevad nii bioloogiliselt kui ka sotsiaalselt ning märkab inimeste sarnasusi ja erinevusi;
- 26) selgitab sõpruse, koostöö, üksteise eest hoolitsemise ja üksteise abistamise vajalikkust;
- 27) teab, et vägivallal on eri vormid;
- 28) selgitab, mida vägivaldne käitumine võib endaga kaasa tuua;
- 29) teab abi saamise võimalusi inimväärikust alandava käitumise puhul, sh kiusamine ja vägivald;
- 30) demonstreerib õpituatsioonis abi saamise ja abistamise võimalusi vägivalla korral;
- 31) võrdleb rahvakombeid minevikus ja tänapäeval, nt mardipäev, kadripäev, jõulud, vastlapäev, jaanipäev jt;
- 32) selgitab, kuidas õpilane saab ise olla kommete ja tavade hoidja;
- 33) toob näiteid oma klassis või kodukohas elavate inimeste tavadest ja kommetest;
- 34) nimetab mõningaid haiguste tunnuseid;
- 35) toob näited tervist hoidvast käitumisest (hügieen, karastamine, mitmekesine toit, uni ja puhkus ning kehaline aktiivsus) ja selgitab tervist hoidva käitumise vajalikkust;
- 36) toob näiteid terviseriskidest ja teab kuidas püsida terve;
- 37) planeerib oma päeva ja nädalat terviseteadlikult;
- 38) selgitab ja demonstreerib õpituatsioonis esmaabi võimalusi, nt haav, kukkumine, ninaverejooks, põletus, putukapiste;
- 39) teab hädaabinumbrit ja oskab vajaduse korral kutsuda abi;
- 40) teab, mis on raha teenimine, säästmine, kasutamine ja laenamine;
- 41) hoiab keskkonda, selgitab keskkonna hoidmise võimalusi, nt jäätmete vähendamine ja sorteerimine, vee ja energia tarbimine.

2. klass

Õpitulemused:

Mina

Õpilane:

- kirjeldab enda huvisid ja tegevusi;
- põhjendab, miks on vaja endasse positiivselt suhtuda;

- teab, et inimesed on erinevad nii bioloogiliselt kui ka sotsiaalselt ning märkab inimeste sarnasusi ja erinevusi.

Mina ja tervis

Õpilane:

- toob näited tervist hoidvast käitumisest (hügieen, karastamine, mitmekesine toit, uni ja puhkus ning kehaline aktiivsus) ja selgitab tervist hoidva käitumise vajalikkust;
- nimetab mõningaid haiguste tunnuseid;
- teab hädaabinumbrit ja oskab vajaduse korral kutsuda abi.

Mina ja minu pere

Õpilane:

- kirjeldab enda ja pereliikmete ülesandeid kodus, toob näiteid üksteise abistamisest ja pereliikmetega arvestamisest;
- toob näiteid oma õigustest ja kohustustest peres, koolis ja ühiskonnas.

Mina ja Eesti

Õpilane:

- leiab kaardilt Eesti ja kodukoha;
- nimetab Eesti Vabariigi pealinna ja sünnipäeva, teab, kes on Eesti Vabariigi president;
- tunneb ära, kirjeldab ja kujutab kodukoha ja Eesti Vabariigi sümbolikat;
- teab ja tutvustab oma kodukoha olulisi inimesi ja paiku;
- võrdleb rahvakombeid minevikus ja tänapäeval, nt mardipäev, kadripäev, jõulud, vastlapäev, jaanipäev;
- toob näiteid oma klassis või kodukohas elavate inimeste tavadest ja kommetest;
- selgitab, kuidas õpilane saab ise olla kommete ja tavade hoidja.

Mina: aeg ja asjad

Õpilane:

- planeerib oma päeva ja nädalat terviseteadlikult;
- toob näiteid, kuidas õppimine aitab igapäevaelus hakkama saada;
- sõnastab enda õppimise eesmärged ja seostab neid enda huvidega;
- seostab igapäevavalikuid tuleviku eesmärkidega.

Õppesisu:

Mina

- Mina. Oma tugevuste (sh tunnused, omadused ja tegevused) välja toomine
- Positiivne suhtumine endasse ja teistesse.
- Kehalised muutused ja austus erinevate kehade ja sugude suhtes. Minu erinevused ja sarnasused teistega. Sallivus.

Tervis

- Tervis. Tervise eest hoolitsemine. Tervislik eluviis: mitmekesine toit, piisav uni ja puhkus, kehaline aktiivsus. Keha eest hoolitsemine.
- Terve ja haige inimene. Abi saamise võimalused.
- Vajadusel abi kutsumine.

Mina ja minu pere

- Kodu. Erinevad pered. Pereliikmete tegevus ja rollid. Hoolitsemine, abistamine, kaasamine ja pereliikmetega arvestamine.
- Vastutus, õigused ja kohustused peres, koolis ja lähiümbruses.

Mina ja Eesti

- Eestimaa ja kodukoht.
- Eesti pealinn. Eesti Vabariigi sünnipäev. Eesti president.
- Eesti Vabariigi riiklikud, rahvuslikud ja kodukoha sümbolid.
- Oma kodukoha olulised paigad ja inimesed.
- Eesti rahvakombed ja tavad minevikus ja tänapäeval.
- Kodukoha inimeste tavad ja kombed. Oma klassi tavad. Sallivus erinevustesse.
- Enda roll tavade ja kommete hoidja ja kandjana.

Mina: aeg ja asjad

- Mina ja asjade väärtus teiste väärtuste seas.
- Erinevad meeled oma õpitegevuse ja vaba aja tegevuse kavandamisel.
- Oma õpitegevuse eesmärkide seos oma huvid ja võimetega.
- Oma igapäevalikute seos oma tuleviku eesmärkidega.

Praktilised tööd

- Diskussioon teemakohase lasteluule ja -kirjanduse katkendite või multifilmide üle.
- Loovtöö: visuaalne pilt.
- Diskussioon: Millal helistada hädaabinumbrile?
- Mõttekaart: Minu õigused kohustused kodus, koolis ja lähiümbruses.
- Joonistus: Minu Eesti.
- Arutelu: millistest tegevustest koosneb õpilase päev ja nädal. Millised tegevused on kõige olulisemad ja mis vähem olulisemad, kuidas aega jagada.

3. klass

Õpitulemused:

Mina

Õpilane:

- põhjendab, miks on vaja endasse positiivselt suhtuda;

- teab, et inimesed on erinevad nii bioloogiliselt kui ka sotsiaalselt ning märkab inimeste sarnasusi ja erinevusi;
- nimetab inimeste õigusi ja nendega kaasnevaid kohustusi;
- toob näiteid oma õigustest ja kohustustest peres, koolis ja ühiskonnas.

Tervis

Õpilane:

- toob näiteid terviseriskidest ja teab kuidas püsida terve;
- selgitab ja demonstreerib õpituatsioonis esmaabi võimalusi, nt haav, kukkumine, ninaverejooks, põletus, putukapiste;
- teab hädaabinumbrit ja oskab vajaduse korral kutsuda abi.

Mina ja teised

Õpilane:

- toob näiteid käitumisnormidest ja seadustest, mida tal tuleb järgida;
- põhjendab käitumisnormide ja seaduste järgimise vajalikkust;
- demonstreerib õpituatsioonis üldtunnustatud käitumisnormide ja seaduste täitmist;
- tunneb liikluses turvalisust tagavaid märke ja tähiseid;
- kirjeldab ja demonstreerib turvalisust tagavate liiklusreeglite järgimist;
- märkab liiklusohutlikke kohti ja olukordi kooliteel ja koduümbruses;
- teab, et vägivaldal on eri vormid, selgitab, mida vägivaldne käitumine võib endaga kaasa tuua;
- teab abi saamise võimalusi inimväärikust alandava käitumise puhul, sh kiusamine ja vägivald, demonstreerib õpituatsioonis abi saamise ja abistamise võimalusi vägivalda korral;
- selgitab sõpruse, koostöö, üksteise eest hoolitsemise ja üksteise abistamise vajalikkust.

Mina teave ja asjad

Õpilane:

- loetleb erinevaid teabeallikaid;
- leiab infot erinevatest allikatest;
- võrdleb erinevaid teabeallikaid usaldusväärsuse ja teabe sisu väärtuse poolest;
- kirjeldab meediaga, sealhulgas sotsiaalmeediaga seotud võimalusi ja ohte;
- selgitab ja demonstreerib kokkulepitud reeglite järgimist digivahendite abil teabe otsimisel;
- teab, mis on raha teenimine, säästmine, kasutamine ja laenamine;
- hoiab keskkonda, selgitab keskkonna hoidmise võimalusi, nt jäätmete vähendamine ja sorteerimine, vee ja energia tarbimine.

Õppesisu:

Mina

- Mina. Igaühe väärtuslikkus. Positiivne suhtumine endasse.
- Inimeste erinevused: bioloogiline ja sotsiaalne. Sallivus.

- Inimeste õigused ja kohustused. Vastutus.
- Laste õigused ja kohustused: peres, koolis, lähikonnas.

Tervis

- Vaimne, füüsiline ja sotsiaalne tervis. Tervislik eluviis. Terviseriskid. Hoidumine tervist ohustavatest olukordadest. Esmaabi.
- Abi saamise võimalused.
- Demonstratsioon ja praktiline tegevus. Külalistund: kooliõde või kiirabitöötaja.

Mina ja teised

- Reeglid ja käitumisnormid. Seadused.
- Üldtunnustatud käitumisnormide ja seaduste järgimine.
- Käitumisnormide ja seaduste järgimine koolis ja lähiümbruses.
- Liiklusreeglid. Liiklusreeglite järgimine.
- Turvaline käitumine liikluses koduteel ja koduümbruses.
- Vägivald ja selle erinevad vormid. Vägivaldse käitumise negatiivsed tagajärjed.
- Abi saamise võimalused koolikiusamise ja teiste vägivaldse käitumise ilmingute korral.
- Sõprus ja sõpruse hoidmine. Koostöö vajalikkus. Hoolitsemine ja abistamine ning prosotsiaalse käitumise väärtustamine. Heategemine ja heategevus.

Mina: teave ja asjad

- Teave. Erinevad teabeallikad. Teabeallikate kasutamine. Teabeallikate usaldusväärsus.
- Meedia kasutusvõimalused ja ohud. Turvaline meediavahendite kasutamine.
- Raha. Raha teenimine, kasutamine ja laenamine. Vastutus. Oma kulutuste plaanimine.
- Keskkonna hoidmise võimalused säästlikul tarbimisel.
- Enda võimalused keskkonna hoidmisel lähiümbruses.

Praktilised tööd

- Loovtöö: plakat, poster.
- Rühmatöö. Meie kohustused.
- Juhtumianalüüs ja rollimäng.
- Paaristöö. Õpilased individuaalselt panevad kirja 5 liiklusreeglit ja vahetavad pinginaabriga tööd, lisab juurde, mis juhtub, kui neid mitte järgida.
- Ülesanne. Jäätmete sorteerimine. Ühendab jäätmed õigete nimetustega sorteerimise nõudel.

8.1.3. II kooliaste

II kooliaste laiendab mina-käsitlust ning keskendub eakaaslaste mõju teemadele, mis selles vanuseastmes oluliseks muutuvad. Arendatakse varasemast põhjalikumalt sotsiaalseid oskusi, sh kehtestavat käitumist uimastite vm riskikäitumisega seotud

olukordades. Eneseteadvuse ja iseseisvuse tõusuga muutuvad olulisteks ka tervise ning tervislike valikute teemad, näiteks toitumine, kehaline aktiivsus jms.

Taotleme, et II kooliastme lõpuks on õpilane omandanud järgmised teadmised, oskused hoiakud:

- 1) teab, et ühiskond mõjutab inimest tervikuna, sealhulgas ka tervisekäitumist ja suhtlemist;
- 2) väärtustab inimeste positiivseid omadusi ning positiivset mõtlemist, mõistab inimeste individuaalseid erinevusi ja on erinevuste suhtes salliv. 3. Mõistab, et murdeea arengutempo on erinev, aktsepteerib oma kehalisi muutusi ja keha eest hoolitsemise vajalikkust;
- 3) on loov ja ettevõtlik;
- 4) on iseseisev otsustaja, seostab otsuseid tagajärgedega. Teab, et „ei“ ütlemine on võimalus seista oma õiguste eest;
- 5) kirjeldab tõhusaid sotsiaalseid oskusi igapäevaelus. Väärtustab hoolivust, ausust, õiglust, vastutustunnet, üksteise abistamist, sõprust ja armastust vastastikuse toetuse ning usalduse allikatenä;
- 6) teab, millest suhtlemine koosneb, mõistab avatud suhtlemise eeliseid ja ohtusid ning järgib turvalise suhtlemise reegleid;
- 7) mõistab, et konfliktid on osa elust, teab konfliktide võimalikke põhjusi ja tõhusaid lahendusviise, mõistab erinevate käitumisviiside tagajärge;
- 8) teab probleemide erinevaid lahendusviise ning mõistab koostegutsemise väärtust;
- 9) mõistab meediast tulenevaid ohtusid oma käitumisele ja suhetele ning vastutust oma sõnade ja tegude eest;
- 10) mõistab autoriõiguste järgimise vajalikkust;
- 11) teab, kuidas leida usaldusväärseid terviseinfo allikaid, ja teab, kust terviseprobleemi korral abi küsida;
- 12) väärtustab tervist, tervislikku eluviisi ja keskkonda ning mõistab eluviisi ja keskkonna mõju tervisele;
- 13) teab, mis on riskikäitumine, riskikäitumist ennetavaid ja soodustavaid tegureid ja riskikäitumise mõju inimese tervisele. Mõistab enda valikute tagajärge;
- 14) mõistab uimastite tarbimisega kaasnevaid riske, väärtustab tervislikku elu uimastiteta ja teeb tervislikke valikuid.

II kooliastmes käsitletakse tervise ja suhtlemise teemasid, sealhulgas murdeiga ja kehalised muutused, turvalisus ja riskikäitumine, haigused ja esmaabi, konfliktid ja probleemilahendus, positiivne mõtlemine.

II kooliastme lõpuks on õpilane saavutanud järgmised õpitulemused:

- 1) teab, et meedia saab mõjutada inimeste tervisekäitumist, toob näiteid;

- 2) toob näiteid, kuidas meedia abil saab suurendada inimeste kehalist aktiivsust;
- 3) toob näiteid, kuidas eelarvamused mõjutavad igapäevasuhtlust;
- 4) selgitab, kuidas enesehinnang kujuneb;
- 5) toob näiteid enda positiivsete omaduste kohta;
- 6) selgitab enda erinevate omaduste arendamise võimalusi;
- 7) nimetab murdeas toimuvaid füüsilisi ja emotsionaalseid muutusi;
- 8) toob esile arengulisi individuaalseid erinevusi, mõistab inimeste erivajadusi;
- 9) toob näiteid erinevast arengutempost murdeas;
- 10) selgitab keha eest hoolitsemise vajalikkust;
- 11) mõistab oma võimalusi algetada ettevõtmisi ja toob näiteid ettevõtlikust tegutsemisest;
- 12) seostab ettevõtlikkust tulevase tööeluga;
- 13) näeb ühe probleemi lahendamise erinevaid võimalusi;
- 14) kirjeldab, kuidas kaaslased võivad mõjutada otsustamist;
- 15) toob näiteid, milliste tagajärgedeni võivad erinevad otsused viia;
- 16) teab, et tal on õigus öelda „ei“, ja demonstreerib õpituatsioonis „ei“ ütlemist oma tervise kaitsel ja õiguste eest seismisel;
- 17) toob näiteid hoolivast, ausast, õiglasest ja vastutustundlikust käitumisest;
- 18) demonstreerib õpituatsioonis sotsiaalsete oskuste tõhusat kasutamist;
- 19) kirjeldab, millest suhtlemine koosneb;
- 20) eristab mitteverbaalseid ja verbaalseid suhtlemisvahendeid ning analüüsib nende vastastikuseid seoseid;
- 21) demonstreerib õpituatsioonis, kuidas oma tundeid empaatiliselt ja suhteid tugevdavalt väljendada;
- 22) toob näiteid turvalisest suhtlemisest igapäevaelus, sh internetis ning lahendab õpituatsioonis teemakohaseid probleeme;
- 23) selgitab konflikti häid ja halbu külgi;
- 24) kirjeldab tõhusaid ja mittetõhusaid konfliktide lahendusviise;
- 25) eristab kehtestavat, agressiivset ja alistuvat käitumist ning mõistab nende käitumisviiside mõju suhetele;
- 26) valib õpituatsioonis konflikti lahendamiseks sobiva käitumisviisi;
- 27) lahendab loovalt ja koostöisel probleeme ja toob esile erinevate lahenduste eelised ning puudused;
- 28) toob näiteid meediaga seotud ohtudest;
- 29) selgitab meedia mõju inimese käitumisele ja suhetele;

- 30) mõistab vastutust oma sõnade ja tegude eest, sh sotsiaalmeedias;
- 31) teab, mis on autoriõigused ja et need on seadusega kaitstud, selgitab, miks peab autoriõigusi järgima ja mida võib endaga kaasa tuua autoriõiguste eiramine;
- 32) otsib, leiab ja esitab usaldusväärsetest allikatest tervise teemalist infot, järgides autoriõigust;
- 33) märkab ja toob esile enda ning teiste positiivseid omadusi;
- 34) teab, mis on eelarvamused ja stereotüüpsed hoiakud, ja tunneb need ära;
- 35) toob näiteid eelarvamuste mõjust igapäevaelus;
- 36) selgitab tervise tähendust ja seda mõjutavaid tegureid;
- 37) seostab peamisi tervisenäitajaid inimese tervisliku seisundiga (nt unekvaliteet, stress, kehatemperatuur, pulss, kehamassiindeks);
- 38) toob näiteid, kuidas enda käitumisega ennetada haigestumist;
- 39) toob näiteid tegevustest, mis muudavad elukeskkonna turvaliseks, soodustavad kehalist aktiivsust ja tervislikku toitumist;
- 40) toob näiteid elu ja tervist ohustavatest teguritest ja teab, kuidas neid vältida, hoidub riskikäitumisest;
- 41) selgitab, miks on normid, sh liikluseadus kohustuslik kõigile ning järgib neid;
- 42) demonstreerib õpituatsioonis esmaabivõtteid, teab, kust otsida vajaduse korral abi;
- 43) kirjeldab tubaka, alkoholi ja teiste uimastite tarbimise kahjulikku mõju tervisele;
- 44) demonstreerib õpituatsioonis, kuidas keelduda ennast ja teisi kahjustavast tegevusest, kasutades tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi.

5. klass

Õpitulemused:

Tervis

Õpilane:

- nimetab tervist mõjutavaid füüsilisi, vaimseid ja sotsiaalseid tegureid;
- nimetab mõõdetavaid ja hinnangulisi tervisenäitajaid;
- selgitab, kuidas erinevad tervisetegurid tervist mõjutavad;
- mõistab reklaamide eesmärke;
- eristab arvamust faktist;
- toob näiteid tegevustest, mis muudavad elukeskkonna turvaliseks, soodustavad kehalist aktiivsust ja tervislikku toitumist;
- toob näiteid, kuidas meedia abil saab suurendada inimeste kehalist aktiivsust;
- selgitab keha eest hoolitsemise vajalikkust.

Murdeiga ja kehalised muutused

Õpilane:

- nimetab murdees toimuvaid füüsilisi ja emotsionaalseid muutusi;
- toob näiteid erinevast arengutempost murdees.

Turvalisus ja riskikäitumine

Õpilane:

- toob näiteid elu ja tervist ohustavatest teguritest ja teab, kuidas neid vältida, hoidub riskikäitumisest;
- selgitab, miks on normid, sh liiklusseadus kohustuslik kõigile ning järgib neid;
- toob näiteid meediaga seotud ohtudest;
- teab, mis on autoriõigused ja et need on seadusega kaitstud, miks peab autoriõigusi järgima ja mida võib endaga kaasa tuua autoriõiguste eiramine;
- otsib, leiab ja esitab usaldusväärsetest allikatest terviseteemalist infot, järgides autoriõigust;
- kirjeldab tubaka, alkoholi ja teiste uimastite tarbimise kahjulikku mõju tervisele;
- demonstreerib õpistuatsioonis, kuidas keelduda ennast ja teisi kahjustavast tegevusest, kasutades tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi.

Haigused ja esmaabi

Õpilane:

- toob näiteid, kuidas enda käitumisega ennetada haigestumist;
- demonstreerib õpistuatsioonis esmaabivõtteid, teab, kust otsida vajaduse korral abi.

Õppesisu:

Tervis

- Tervis.
- Tervise olemus.
- Tervise aspektid: füüsiline, vaimne, sotsiaalne tervis.
- Tervist mõjutavad tegurid - eluviis, pärilikkus, keskkond, tervishoid.
- Mõõdetavad ja hinnangulised tervisenäitajad.
- Stress.
- Stressiga toimetulek.
- Meedia osa tervisega seotud otsustes.
- Terviseteemalised veebilehed.
- Tervislik eluviis.
- Tervist toetavad tegevused: tervist toetav toiduvalik, füüsiline aktiivsus, uni ja puhkus.
- Turvaline elukeskkond (sh meedia) ja tervislik eluviis.
- Keha eest hoolitsemine (karastamine ja hügieen).

Murdeiga ja kehalised muutused

- Murdeiga elukaares.
- Murdeea olulisus.

- Murdeea füüsilised ja emotsionaalsed, vaimsed ja sotsiaalsed muutused.
- Igaühel oma tempo.
- Toimetulek muutustega.
- Suguline küpsus ja soojätkamine. Viljastumine, rasedus, lapse sünd.
- Muutustega seonduvate kehaosade ja elundite nimetused ja toimimise põhimõtted, sh sugurakkude valmimise seos lapsesaamisvõime ja seksuaalsusega.
- Positiivne suhtumine kehasse ja oma keha eest hoolitsemine .

Turvalisus ja riskikäitumine

- Riskikäitumine ja selle liigid (sh terviseriskid).
- Ohutus kodus, koolis, avalikus ruumis, sh tule-, vee- ja elektriohutus.
- Riskikäitumist ennetavad ja soodustavad tegurid.
- Reeglid ja normid.
- Seadused (sh liiklusseadus).
- Reeglite ja normide vajalikkus.
- Meedia (sh reklaami) mõju otsustele.
- Meediaohud ja nende vältimine ning abi saamise võimalused.
- Usaldusväärsed infoallikad.
- Infootsing (sh tervise teemaline) usaldusväärsetest infoallikatest.
- Internet, selle turvaline kasutus.
- Interneti ohud ja võimalused.
- Autoriõigused. Autoriõiguste seadus. Autoriõigused ja õpilane.
- Uimastid.
- Uimastite kahjulik mõju tervisele, otsustele ja käitumisele.
- Tervislikud valikud.
- Illegaalsed ja legaalsed uimastid.
- Tubaka, alkoholi ja teiste levinud uimastite tarbimisega seotud riskid tervisele.
- Kofeiini ja/või teisi erguteid sisaldavate jookide (sh kohv, energiajoogid, energiavesi) mõju tervisele (sh sõltuvuse võimalik kujunemine).
- Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused (sh sotsiaalsed toimetulekuoskused vägivalda ja uimastiennetuses).
- Oskus öelda "ei".
- "Ei" ütlemise ja väljendamise viisid.
- Otsused/Otsustamine. Otsuste tagajärjed.
- Vastutus oma otsuste eest.
- Kaaslaste mõju otsustele.
- Koolikiusamine. (füüsiline, verbaalne, kaudne küberkiusamine).
- Kiusamisega hakkama saamine ja abisaamise võimalused.

Haigused ja esmaabi

- Haigused: nakkus- ja mittenakkushaigused, viirushaigused.
- Haigestumise põhjused.
- Haigestumise vältimise viisid.

- Õnnetused.
- Õnnetuste vältimine.
- Esmaabi.
- Abi kutsumine.
- Tervis - inimese väärtuslikum vara.

Praktilised tööd

- Mõistekaart ja definitsioon "tervis". Paaristööna koostavad kõigepealt märksõnalise tervise selgituse ning seejärel mõistekaarti kasutades tervise definitsiooni.
- Individuaalülesanne. Suguelundite nimetuste kandmine joonistele. Suguelundite, suguelundite funktsioonidega seotud mõistete ja nende selgituste ühendamine.
- Rühmaarutelu. Miks peab reegleid ja seadusi järgima.
- Praktilised ülesanded esmaabi andmisel. Nuku peal elustamise harjutamine.

6. klass

Õpitulemused:

Mina ja suhtlemine

Õpilane:

- mõistab enesehinnangu olemust;
- saab aru, et enesehinnang on osa tema minapildist;
- oskab nimetada enda erinevaid omadusi;
- mõistab, et ennast saab pidevalt arendada;
- mõistab oma võimalusi algatada ettevõtmisi ja toob näiteid ettevõtlikust tegutsemisest;
- mõistab, et tema ise saab suunata oma tegevusi;
- seostab ettevõtlikkust tulevase tööeluga;
- õpib tundma oma huvisid ning seostama neid tulevikuga.

Suhtlemine teistega

Õpilane:

- mõistab suhtlemise olemust;
- toob näiteid suhtlemise komponentide kohta;
- eristab mitteverbaalseid ja verbaalseid suhtlemisvahendeid ning analüüsib nende vastastikuseid seoseid;
- mõistab suhtlemise kompleksust;
- eristab kehtestavat, agressiivset ja alistuvat käitumist ning mõistab nende käitumisviiside mõju suhetele;
- iseloomustab erinevaid käitumisviise;
- teab, mis on eelarvamused ja stereotüüpsed hoiakud, ja tunneb need ära;
- toob näiteid eelarvamuste mõjust igapäevaelus;
- toob näiteid, kuidas eelarvamused mõjutavad igapäevasuhtlust;

- teab, et tal on õigus öelda „ei“, ja demonstreerib õpituatsioonis „ei“ ütlemist oma tervise kaitsel ja õiguste eest seismisel;
- demonstreerib õpituatsioonis, kuidas keelduda ennast ja teisi kahjustavast tegevusest, kasutades tõhusaid enesekohaseid ja sotsiaalseid oskusi;
- nimetab kahjustavaid käitumisviise;
- selgitab, kuidas enese eest seista ilma teisi kahjustamata;
- toob näiteid turvalisest suhtlemisest igapäevaelus, sh internetis ning lahendab õpituatsioonis teemakohaseid probleeme;
- mõistab enda vastutust erinevates suhtluskeskkondades.

Suhted teistega

Õpilane:

- toob esile arengulisi individuaalseid erinevusi, mõistab inimeste erivajadusi;
- toob näiteid hoolivast, ausast, õiglasest ja vastutustundlikust käitumisest;
- demonstreerib õpituatsioonis sotsiaalsete oskuste tõhusat kasutamist;
- nimetab sotsiaalseid oskusi;
- toob näiteid sotsiaalsete oskuste kohta;
- demonstreerib õpituatsioonis, kuidas oma tundeid empaatiliselt ja suhteid tugevdavalt väljendada;
- mõistab, et kõik tunded on normaalsed;
- oskab oma tundeid väljendada ennast ja teisi kahjustamata.

Konfliktid ja probleemilahendus

Õpilane:

- selgitab konflikti häid ja halbu külgi;
- kirjeldab tõhusaid ja mittetõhusaid konfliktide lahendusviise;
- valib õpituatsioonis konflikti lahendamiseks sobiva käitumisviisi;
- näeb ühe probleemi lahendamise erinevaid võimalusi;
- nimetab erinevaid probleeme;
- toob näiteid erinevate tõhusate probleemilahenduste kohta;
- lahendab loovalt ja koostöiselt probleeme ja toob esile erinevate lahenduste eelised ning puudused;
- kirjeldab, kuidas kaaslased võivad mõjutada otsustamist;
- nimetab mõjutamise viise;
- toob näiteid, milliste tagajärgedeni võivad erinevad otsused viia;
- mõistab enda vastutust oma otsuste ja tegude eest.

Positiivne mõtlemine

Õpilane:

- Toob näiteid enda positiivsete omaduste kohta;
- Märkab ja toob esile enda ning teiste positiivseid omadusi.

Õppesisu:

Mina ja suhtlemine

- Enesetundmine. Minapilt (kirjeldav ja hinnanguline osa).
- Enesehinnang.

- Enesehinnangu kujunemine.
- Eneseanalüüs. Oma omaduste ja väärtuste selgitamine ja arendamine.
- Väärtused.
- Huvid.
- Võimed.
- Ettevõtlikkus, selle väljendumine tegutsemisel.
- Ettevõtlikkuse tähtsus igapäevaelus ja ühiskonnas.
- Ettevõtlikkus ja tööelu.

Suhtlemine teistega

- Suhtlemise mõiste.
- Suhtlemise olemus (teise tajumine, teabevahetus, mõjutamine)
- Verbaalne suhtlemine Mitteverbaalne suhtlemine.
- Agressiivne, alistuv ja kehtestav käitumine ning nende mõju suhetele.
- Kehtestava käitumise viisid. Kehtestava käitumise põhimõtted ja eelised.
- Ühiskonnas juurdunud uskumuste ja hoiakute mõju inimesele.
- Eelarvamused
- Stereotüübid
- Eelarvamuste ja stereotüüpide mõju suhetele
- Sallivus.
- Aktsepteerimine.
- Tõenduspõhised enesekohased ja sotsiaalsed oskused (otsuste langetamine ja probleemide lahendamine; loov ja kriitiline mõtlemine; emotsioonide ja stressiga toimetulek; enesetunnetus - ja, suhtlemisoskus) riskikäitumise (uimastikasutamine ja vägivald) ennetamisel.
- "Ei" ütlemist eeldavad olukorrad.
- "Ei" ütlemise viisid, julgus ja tähtsus.
- Internet
- Interneti võimalused ja ohud
- Turvaline internetikasutus.
- Viisakas, austav ja hooliv suhtlemine.

Suhted teistega

- Inimeste erinevused.
- Vajadused.
- Väärtused.
- Erivajadused.
- Sallivus.
- Prosotsiaalne käitumine. Õiglus, vastutus, hoolivus, ausus.
- Vastutus enda sõnade ja tegude eest, s.h internetis.
- Tõhusad sotsiaalsed oskused: üksteise aitamine, jagamine, koostöö ja hoolitsemine.
- Tõhus sotsiaal-emotsionaalne eneseväljendus. Usaldus suhetes. Sõprus. Empaatia.
- Tunded ja nende tõhus väljendamine.

Konfliktid ja probleemilahendus

- Konflikt kui suhte probleem
- Konfliktide põhjused, tagajärjed, lahendamise viisid.
- Tõhusad ja mittetõhusad konfliktide lahendamise viisid.
- Otsuste langetamine ja erinevate lahendusviiside kaalumise otsustamisel
- Probleemide lahendamise viisid, s.h internetis - tõhusad ja mittetõhusad.
- Probleemilahenduste eelised ja puudused.
- Koostöövõimalused
- Koostöise tegevuse eelised.
- Kaaslaste mõju otsustele.
- Abistav ja kahjustav mõju.
- Grupi surve.
- Mõjutamine. Mõjutamise viisid (ähvardamine, äraostmine, nõu andmine, kingituste tegemine, vastuteene ootamine, veenmine).
- Toimetulek vägivallaga, sh kiusamisega, abi saamise võimalused.
- Vastutus.

Positiivne mõtlemine

- Positiivne mõtlemine.
- Positiivne enesesisendus.
- Positiivsed omadused.

Praktilised tööd

- Rühmaarutelu. Miks on toetav/ positiivne enesehinnang oluline? Mis/ kes mõjutavad enesehinnangut?
- Väärtuste skaala. Õpetaja tähistab klassis pooled: väga oluline - ei ole üldse oluline. Seejärel esitab väiteid erinevate väärtuste kohta. Iga õpilane valib poole vastavalt sellele kuivõrd oluline talle esitatud väide on. Pärast arutatakse selle üle, miks arvavad ühed ühtmoodi ja teised teistmoodi.
- Rühmaarutelu. Reklaamide mõju. Õpetaja annab küsimused ette: miks reklaame tehakse, kellele need on suunatud, miks inimesed ostavad reklaami mõjul, mida teie olete ostnud vastavalt reklaamitavale, miks on oluline uurida toote omadusi täpsemalt.
- Juhtumite lahendamine. Õpetaja annab ette situatsioonid ning õpilased peavad need lahendama kasutades agressiivset, alistuvat ja kehtestavat käitumist. Võimalus ka rühmades etendada rollimänguna ning teistel ära arvata, millega tegu. Viimane lahendus peab kindlasti olema kehtestav.
- Lastega filosoferimine - õiglus, õigus, vastutus.
- Juhtumite analüüs. Õpetaja annab olukorrad ette. Rühmades otsitakse neile lahendusi. Tuuakse välja iga lahenduse plussid ja miinused. Juhtumites tehakse midagi kaaslaste mõjutusel või mõjutamiseks.
- Mäng tundekaartidega. Kaartide sorteerimine: positiivsed, mitte positiivsed. Enda omaduste märkimine kaartide abil.

8.1.4. III kooliaste

III kooliastme inimeseõpetuse teemade puhul tuleb varasemast enam esile minnakäsitluse ja suhete psühholoogiline aspekt. Kuna III kooliastmega lõpeb kohustuslik kooliharidus, siis valmistavad inimeseõpetuse teemad õpilast ette ennast ja maailma mõistma ning enda ja teistega toime tulema. Kui II kooliastmes puudutatakse soolist arengut vaid põgusalt, siis III kooliaste pakub tõhusat seksuaalkasvatust. Tervise, suhete ja riskikäitumise teemad jätkuvad süvendatumalt, aidates noorel mõista ühiskonnas toimuvaid protsesse ja nende mõju talle endale, tema valikutele ning seeläbi tema tervisele ja toimetulekule.

Taotleme, et III kooliastme lõpuks on õpilane omandanud järgmised teadmised, oskused hoiakud:

- 1) teab, kuidas ühiskond mõjutab inimeste tervisekäitumist, suhtlemist ja õppimist;
- 2) mõistab inimese arengut murde- ja noorukieas;
- 3) teab, kuidas kujundada ja hoida positiivset suhtumist iseendasse;
- 4) väärtustab enese arendamise vajadust ja elukestvat õpet, mõistab oma võimalusi ja vastutust enda elutee kujundamisel;
- 5) on loov ja ettevõtlik;
- 6) mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, mõistab normide vajalikkust ühiselus. Väärtustab hoolivust, ausust, õiglust ja vastutustunnet aktiivse ühiskonnaliikmena;
- 7) teab, et inimesed erinevad rahvuse, soo, vaimse ja füüsilise suutlikkuse ning vaadete ja usutunnistuste poolest; on erinevuste suhtes salliv;
- 8) teab, et ühiskond kaitseb laste tervist ja heaolu seadustega;
- 9) kasutab terviseinfo saamiseks teaduspõhiseid allikaid ja spetsialistide abi;
- 10) väärtustab positiivseid suhteid, nende loomist ja hoidmist. Mõistab ja aktsepteerib inimliku läheduse erinevaid avaldumisviise;
- 11) mõistab ja aktsepteerib seksuaalse arengu individuaalsust, seksuaalse identiteedi erinevaid avaldumisvorme ja seksuaalõigusi;
- 12) mõistab füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikust seost ja neid mõjutavaid tegureid;
- 13) mõistab eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõju tervisele ning tervisliku eluviisi ja turvalise käitumise tähtsust igapäevaelus;
- 14) väärtustab partnerite vastutustundlikku käitumist seksuaalsuhetes. Oskab leida infot seksuaaltervist puudutavate küsimuste kohta.

III kooliastmes käsitletakse inimese arengu, turvalisuse, tervise- ja riskikäitumisega seotud teemasid, sh inimese areng ja murdeiga, inimene ja rühm, suhted ja seksuaalsus ning inimene, valikud ja õnn.

III kooliastme lõpuks on õpilane saavutanud järgmised õpitulemused:

- 1) kirjeldab pärilike ja keskkonnategurite, nt elukeskkonna, ümbritsevate inimeste ja hariduse mõju inimese arengule ja otsustele;
- 2) selgitab inimese arengut murde- ja noorukieas ning eristab seda täiskasvanueast;
- 3) seostab inimese kasvamist ja arengut pärilike ning keskkonnateguritega;
- 4) selgitab, mis on minapilt ja enesehinnang;
- 5) toob näiteid teguritest, mis kujundavad minapilti ja enesehinnangut;
- 6) analüüsib ennast oma väärtuste, isikuomaduste, võimete ja huvide põhjal ning seostab seda valikutega elus;
- 7) analüüsib inimese võimalusi ja vastutust oma elutee kujundamisel;
- 8) mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, toob näiteid rühma kuulumise ja rühmas suhtlemise olulisusest;
- 9) toob näiteid erinevate rühmade normidest ja reeglitest, mis toetavad ühiselu toimimist;
- 10) analüüsib enda rolli, õigusi ja kohustusi erinevates rühmades;
- 11) kirjeldab rühma mõju käitumisele, sh sõltumatuse ja autoriteedi olemust inimsuhetes, demonstreerib õpituatsioonis toimetulekut rühma survega;
- 12) toob näiteid seadustest, mis kaitsevad laste õigusi, tervist ja heaolu, ning analüüsib õiguste ja kohustuste seoseid;
- 13) analüüsib laste heaolu mõjutavaid tegureid oma kogukonnas, teeb ettepanekuid, kuidas kogukonnas paremini seista laste heaolu eest;
- 14) teab, mille põhjal ära tunda teaduslikku tervisealast infot;
- 15) analüüsib ja hindab erinevate tervisealaste infoallikate, tervisetoodete ja ravivõtete usaldusväärsust;
- 16) kirjeldab ja toob näiteid erinevatest tunnete ja läheduse avaldumisviisidest, nt meeldimine, sõprus, armumine, armastus;
- 17) selgitab suhete loomise, säilitamise ja lõpetamise võimalusi ennast ja teisi kahjustamata;
- 18) analüüsib suhtevägivalla avaldumisvormi ja põhjust, teab, kuidas käituda lähisuhtevägivalla korral ning toob näiteid abi saamise võimalustest;
- 19) selgitab seksuaalsuse olemust, inimese seksuaalset arengut ning selle individuaalsust;
- 20) toob näiteid turvalisest seksuaalkäitumisest ja seksuaalõigustest;
- 21) mõistab erineva seksuaalse orientatsiooni ja soolise identiteediga inimeste õigust võrdsele ja lugupidavale kohtlemisele;
- 22) demonstreerib õpituatsioonis inimväärkust alandavale käitumisele reageerimise viise ja abi saamise võimalusi;
- 23) toob näiteid füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikustest seostest;

- 24)analüüsib tervisekäitumise mõju füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele;
- 25)toob näiteid olulisematest tervisenäitajatest;
- 26)analüüsib enda tervises seisundit tervisenäitajate põhjal ning kavandab vajaduse korral muudatusi eluviisis;
- 27)analüüsib tegureid, mis aitavad säilitada inimese vaimset heaolu, märkab ohte, oskab kaaslast toetada ja vajaduse korral abi otsida;
- 28)analüüsib ja toob näiteid eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõjust tervisele ning eristab tervislikke ja ebatervislikke otsuseid igapäevaelus;
- 29)toob näiteid keskkonnateadlikest tegevustest ning rakendab mõnda nendest enda kodukohas või koolis;
- 30)analüüsib kehalise aktiivsuse ja toitumise mõju tervisele;
- 31)analüüsib uimastitega seotud riskikäitumise tagajärgi inimese toimetulekule ning sekkumise võimalusi indiviidi ja ühiskonna tasandil;
- 32)demonstreerib õpituatsioonis esmaabi osutamist ja oskab vajaduse korral otsida abi;
- 33)toob esile seksuaalkäitumisega seotud müütide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese tervisekäitumisele;
- 34)analüüsib turvalise seksuaalkäitumise ja abi saamise võimalusi.

7. klass

Õpitulemused:

Inimese areng ja murdeiga

Õpilane:

- kirjeldab pärilike ja keskkonnategurite, nt elukeskkonna, ümbritsevate inimeste ja hariduse mõju inimese arengule ja otsustele;
- seostab inimese kasvumist ja arengut pärilike ning keskkonnateguritega;
- selgitab inimese arengut murde- ja noorukieas ning eristab seda täiskasvanueast.

Inimene, valikud, õnn

Õpilane:

- selgitab, mis on minapilt ja enesehinnang;
- toob näiteid teguritest, mis kujundavad minapilti ja enesehinnangut;
- analüüsib ennast oma väärtuste, isikuomaduste, võimete ja huvide põhjal ning seostab seda valikutega elus;
- analüüsib inimese võimalusi ja vastutust oma elutee kujundamisel.

Inimene ja rühm

Õpilane:

- mõistab, et inimene on sotsiaalne olend, toob näiteid rühma kuulumise ja rühmas suhtlemise olulisusest;
- toob näiteid erinevate rühmade normidest ja reeglitest, mis toetavad ühiselu toimimist;
- analüüsib enda rolli, õigusi ja kohustusi erinevates rühmades;
- kirjeldab rühma mõju käitumisele, sh sõltumatuse ja autoriteedi olemust inimsuhetes, demonstreerib õpisisu olulisust toimetulekut rühma survega.

Turvalisus, tervise- ja riskikäitumine

Õpilane:

- analüüsib tegureid, mis aitavad säilitada inimese vaimset heaolu, märkab ohte, oskab kaaslast toetada ja vajaduse korral abi otsida;
- analüüsib laste heaolu mõjutavaid tegureid oma kogukonnas, teeb ettepanekuid, kuidas kogukonnas paremini seista laste heaolu eest;
- analüüsib uimastitega seotud riskikäitumise tagajärgi inimese toimetulekule ning sekkumise võimalusi indiviidi ja ühiskonna tasandil;
- toob näiteid seadustest, mis kaitsevad laste õigusi, tervist ja heaolu, ning analüüsib õiguste ja kohustuste seoseid.

Õppesisu:

Inimese areng ja murdeiga

- Areng, küpsemine, kasvamine, õppimine, pärilikkus, keskkonna mõju, inimese valikud.
- Ühiskonna mõju inimese kasvamisele ja arengule.
- Inimese elukaar. Murde- ja noorukiea koht elukaares.
- Murde- ja noorukiea iseloomulikud tunnused.
- Suguküpsus, sootunnused, keha muutumine.

Inimene, valikud, õnn

- Minapilt - kirjeldav ja hinnanguline aspekt minapildist.
- Positiivse minapildi kujundamine.
- Eneseanalüüs, väärtused, teadlikud valikud ja vastutus elus.
- Enesekasvatuse võtted.
- Enesearendamine oma elutee kujundamisel.
- Positiivne suhtumine endasse ja teistesse kui heaolu alus.

Inimene ja rühm

- Rühm. Erinevad rühmade liigid. Erinevad rollid, reeglid ja normid rühmas.
- Inimeste õigused ja kohustused erinevates rühmades.
- Rühma kuulumine, selle positiivsed ja negatiivsed küljed.
- Koostöised ja võistluslikud rühma tegevused. Hoolivuse, austuse, õigluse ja vastutustunde väärtustamine koostöises tegevuses.
- Konformsus. Sõltumatus. Autoriteet.
- Toimetulek rühma survega ennast ja teisi kahjustavates olukordades.

Turvalisus, tervise- ja riskikäitumine

- Inimese heaolu komponendid (sh vaimne heaolu).
- Laste heaolu mõjutavad tegurid (materiaalne, füüsiline, vaimne, sotsiaalne) kogukonna tasandil.
- Lapse ja noore vaimse heaolu tõstmise võimalused koolis ja kogukonnas.
- Uimastitega seotud riskikäitumise ennetamine indiviidi tasand: tõhusad sotsiaalsed oskused ja oskus keelduda.
- Uimastitega seotud riskikäitumise ennetamine: kogukonna ja ühiskonna tasand.
- Lapse õigused ja kohustused peres, koolis ja ühiskonnas.
- Laste ja noorte õigusi, tervist ja heaolu kaitsvad seadused.

Praktilised tööd

- Paaristöö. Kaaslase kirjeldamine. Mida tean kaaslasest lihtsalt teda vaadates? Mida saan teada, kui temaga vestlen?
- Eneseanalüüs Johari akna mudelit kasutades.
- Mõistekaart: enese tundmaõppimine seoses oma väärtuste, isikuomaduste, võimete ja huvidega.
- Dramatiseering. Lavastavad rühmas minietendused rühma survega tõhusaks toimetulekuks ennast ja/või teisi kahjustavas olukorras.
- Infootsing. Õpilased otsivad informatsiooni, kuhu on võimalik neil erinevate murede korral pöörduda. Võimalus teha individuaalselt tabel vihikusse või rühmades esitlused.

8. klass

Õpitulemused:

Tervisekäitumine

Õpilane:

- toob näiteid füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise vastastikustest seostest;
- analüüsib tervisekäitumise mõju füüsilisele, vaimsele ja sotsiaalsele tervisele;
- analüüsib kehalise aktiivsuse ja toitumise mõju tervisele;
- teab, mille põhjal ära tunda teaduslikku tervisealast infot;
- analüüsib ja hindab erinevate tervisealaste infoallikate, tervisetoodete ja ravivõtete usaldusväärsust;
- analüüsib tegureid, mis aitavad säilitada inimese vaimset heaolu, märkab ohte, oskab kaaslast toetada ja vajaduse korral abi otsida;
- toob näiteid olulisematest tervisenäitajatest;
- analüüsib enda tervises seisundit tervisenäitajate põhjal ning kavandab vajaduse korral muudatusi eluviisis;
- analüüsib ja toob näiteid eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse mõjust tervisele ning eristab tervislikke ja ebatervislikke otsuseid igapäevaelus;
- toob näiteid keskkonnateadlikest tegevustest ning rakendab mõnda nendest enda kodukohas või koolis.

Suhted ja seksuaalsus

Õpilane:

- selgitab suhete loomise, säilitamise ja lõpetamise võimalusi ennast ja teisi kahjustamata;
- kirjeldab ja toob näiteid erinevatest tunnete ja läheduse avaldumisviisidest, nt meeldimine, sõprus, armumine, armastus;
- analüüsib suhtevägivalla avaldumisvorme ja põhjusi, teab, kuidas käituda lähisuhtevägivalla korral ning toob näiteid abi saamise võimalustest;
- selgitab seksuaalsuse olemust, inimese seksuaalset arengut ning selle individuaalsust;
- mõistab erineva seksuaalse orientatsiooni ja soolise identiteediga inimeste õigust võrdsele ja lugupidavale kohtlemisele;
- toob näiteid turvalisest seksuaalkäitumisest ja seksuaalõigustest.
- analüüsib turvalise seksuaalkäitumise ja abi saamise võimalusi.
- toob esile seksuaalkäitumisega seotud müütide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese tervisekäitumisele.

Turvalisus, tervise- ja riskikäitumine

Õpilane:

- demonstreerib õpituatsioonis inimväärikust alandavale käitumisele reageerimise viise ja abi saamise võimalusi;
- analüüsib uimastitega seotud riskikäitumise tagajärgi inimese toimetulekule ning sekkumise võimalusi indiviidi ja ühiskonna tasandil;
- demonstreerib õpituatsioonis esmaabi osutamist ja oskab vajaduse korral otsida abi.

Õppesisu:

Tervisekäitumine

- Tervis kui heaoluseisund ja tervise aspektid - füüsiline tervis, vaimne tervis ja sotsiaalne tervis.
- Tervise aspektide vastastikused seosed.
- Tervisliku eluviisi (toitumine, kehaline aktiivsus, piisav puhkus ja uni) mõju tervise erinevatele aspektidele.
- Tervisealased infoallikad.
- Tervisealaste infoallikate usaldusväärsus.
- Vaimset heaolu säilitada aitavad tegevused ja mõttelaad. Stress. Stressiga toimetulek.
- Kriis, selle olemus. Käitumine kriisiolukorras. Abistamine, abi otsimine ja leidmine.
- Objektiivsed ja subjektiivsed tervisenäitajad.
- Tegurid, mis mõjutavad enda tervise seisundit.
- Eluviisi, keskkonna ja pärilikkuse ning tervisteenuste mõju inimese tervisele.
- Tervisliku eluviisi tähtsus igapäevaelus.
- Tegurid, mis mõjutavad Eesti rahvastiku (sh noorte) tervisenäitajad.
- Keskkonnateadlik tegevus lähiümbruses ja kogukonnas kui terviseedendus.

Suhted ja seksuaalsus

- Suhe. Suhte liigid (peresuhe, sõprusuhe, paarisuhe).
- Lähisuhe ja tunded lähisuhtes.
- Paarisuhte loomine, säilitamine, katkemine.
- Inimlik lähedus ja soojus suhetes. Kiindumussuhted varases lapseas lapse ja vanema vahel. Sõprus, meeldimine, armumine, armastus.
- Armastuse liigid ja mitmekesisus paarisuhtes.
- Lähisuhtevägivald ja selle liigid.
- Turvalised lähisuhted.
- Abi saamise võimalused.
- Seksuaalsus.
- Seksuaalsuse mitmekesisus.
- Seksuaalkäitumine.
- Sooidentiteet, Sooline mitmekesisus. Bioloogiline sugu, sotsiaalne sugu. Sooline eneseväljendus (feminiinne, androgüünne, maskuliinne)
- Seksuaalne orientatsioon.
- Laste ja noorte seksuaalsuse arengu põhietapid (seksuaalsuse trepp.)
- Erineva seksuaalse orientatsiooni ja sooidentiteediga inimeste õigused ja võrdne kohtlemine.
- Turvaline seksuaalkäitumine. Vastutus.
- Rasestumisvastased meetodid.
- Seksuaalsel teel levivate haiguste vältimine.
- Suguelundite ehituse ja talitluse seos suguküpsuse saabumise, viljakuse ja rasestumisvastaste meetoditega.
- Seksuaalõigused, seksuaalne enesemääramisõigus
- Seksuaalsusega seotud müütide ja soostereotüüpide mõju inimese tervisekäitumisele.

Turvalisus, tervise- ja riskikäitumine

- Koolikiusamine, koolivägivald ja teised sotsiaalsete suhetega seotud vägivalla vormid.
- Tõhus toimetulek ja abi saamise võimalused.
- Tõhusad enesekohased ja sotsiaalsed oskused riskikäitumisega toimetulekul. Uimastid ja nende toime kesknärvisüsteemile. Uimastitega seonduvad väärarvamused. Uimastite tarvitamise isiklikud, sotsiaalsed, majanduslikud ja juriidilised riskid. Sõltuvus.
- Esmaabi põhimõtted ja käitumine ohuolukordades.

Praktilised tööd

- Ülesanne. Õpilane valib ühe enda tegevuse ja analüüsib seda füüsilise, vaimse ja sotsiaalse tervise seisukohalt - kuidas tegevus toetab ja/või ei toeta tema tervise osasid.
- Mäng palliga. Lähisuhe on nagu pallimäng. Mängu käigus visatakse kordamööda palli kogu aeg samale kaaslasele vaatamata tema kohale ringis. Mängu käigus vahetavad mängijad kohti. Viskamise eel tuleb kaaslasele otsa

vaadata ja nimetada tema nimi. Seejärel saab arutada lähisuhte loomise ja hoidmise üle.

- Infovoldikute tegemine. Rühmades koostatakse erinevate ohuolukord jaoks meelespea voldikud: teema, sümptomid, käitumine olukorras.

8.2. Ajalugu

8.2.1. Õppeaine kirjeldus

Ajaloo õppimise käigus omandatakse pädevused, mis on vajalikud oma elu korraldamiseks ajalooteadvuse toel ühiskonnale omases ajaloolises kultuuris. Ajalooõpetus toetab ajaloolise mõtlemise kujunemist. Ajalooline mõtlemine tähendab suutlikkust märgata tähenduslikkust ajaloos, oskust kasutada esmaallikaid tõendusmaterjalina, tunda ära muutusi ja ajaloosündmuste järjepidevust, analüüsida põhjusi ja tagajärgi, tajuda ajaloolist konteksti ja mõista ajalooliste tõlgenduste eetilist mõõdet.

Ajaloo õppimist alustatakse sissejuhatusest ainesse. Ajalooõpetuses omandavad õpilased kultuuriruumis ning ajaloolises keskkonnas orienteerumiseks vajalikke teadmisi ja oskusi. Õpilasi suunatakse uurima, teadvustama, analüüsima, kriitiliselt hindama ning tõlgendama minevikus aset leidnud sündmusi ja protsesse, nende seoseid omavahel ja tänapäevaga ning ajaloosündmuste erineva tõlgendamise põhjusi. Ajalooõpetusega alustades lähtutakse huvi äratamisest, õpitava õpilasele tähenduslikuks tegemisest.

Põhikooli ajalooõpetus on kronoloogilistemaaatiline. Õppeaine algab sissejuhatava algõpetusega ning jätkub muinas- ja vanaaja, keskaja, uusaja ning lähiajaloo õppimisega. Eesti ajalugu õpitakse lõimituna maailma ajaloo kursusesse. Ainekavas eraldi esitatud Eesti ajaloo teemasid käsitletakse põhjalikult ja süsteemselt ning tõmmatakse paralleele maailma ajalooga. Käsitluse põhimõte on liikumine lähemalt kaugemale, alustades kodukoha ajaloost, kus on oluline luua käsitletava teema ja paikadega isiklik seos.

Ajalooõpetusel on kronoloogiline, poliitiline, majanduslik, sotsiaalne, kultuuriline ja ideede dimensioon. Põhikoolis tähtsustatakse õpilasele jõukohast, inimesekeskset ajalookäsitlust, eluolu ja kultuuri teiste ajalooõpetuse dimensioonide ees. Maailma ajalugu käsitletakse valitud teemade kaudu, millega ei taotleta ajalooperioodidest tervikpildi kujunemist. Tähtis on luua seosed mineviku ning nüüdisaja ajaloosündmuste ja -nähtuste vahel ning kujundada arusaam, et minevikku pöördumata on raske mõista tänapäeva, nt kriisikollete olemust, Eesti ajaloo sõlmküsimusi, Eesti iseseisvuse ning selle kaitsmise ning teisalt võõrvallutuste mõju erinevatel perioodidel. Õpitakse väärtustama kohalikku kultuuripärandit, inimeste iseotsustamise õigust ja vabadust, analüüsima eetilisi valikuid ja mõistma hukka agressiooni ja okupatsiooni ning kõiki inimsusevastaseid kuritegusid. Õpilaste maailmapilti rikastab ainetevaheline lõiming ning lähedaste teemade lõimitud käsitlemine, lähtudes erinevatest aspektidest.

Ajalooõpetuse kaudu laiendatakse teadmisi, omandatakse ajaloolist sõnavara ja kujundatakse erinevaid oskusi:

- 1) oskus orienteeruda ajas ning analüüsida ajaloolise keskkonna kujunemist;
- 2) ajaloomõistete tundmine ja kontekstis kasutamise oskus;

- 3) ajaloo kohta küsimuste esitamise ning neile vastamise oskus;
- 4) funktsionaalne kirjaoskus, kriitilise mõtlemine oskus, arutlusoskus, järelduste tegemise ja seoste loomise ning oma seisukoha kujundamise ja põhjendamise oskus;
- 5) empaatia, oskus asetada end kellegi teise olukorda ajastut arvestades; koostöö- ja konfliktilahendusoskus;
- 6) allikaanalüüs ja ajalookaardiga töötamise oskus, erinevatest teabeallikatest info leidmise, kasutamise ja hindamise oskus, suulise ja kirjaliku eneseväljenduse ning IT-vahendite kasutamise oskus.

Oskuste kujundamine ajalooõpetuses on pidev protsess ning seda tehakse erinevate õppeteemade ja õppemeetodite kaudu. Oskuste saavutatuse taset kirjeldatakse ajaloo õpetamise eesmärkidena kooliastmeti. Ajalootundides tutvustatakse õpilastele erinevaid ajalookäsitusi ja avatakse nende kujunemise tagamaid. Mõistmaks, et ajalookirjutamine sõltub ajast ja ajalooürija seisukohast, tuleb kujundada kriitilist suhtumist erinevatesse mõtteviisidesse ning võrrelda ajaloosündmuste ja -nähtuste käsitlemist erinevates allikates.

Sissejuhatava ajalooõpetuse kaudu tehakse tutvust minevikuga õpilasele tähenduslikus ja arusaadavas vormis, äratatakse õpilaste huvi mineviku vastu, õpitakse märkama ja ära tundma minevikujälgi – ajalooallikaid – ja mõistma, et ajalugu ongi meie kõigi ühine lugu. Alustatakse ajas orienteerumise oskuse kujundamisega, nn suure pildi loomisega, mida pidevalt uute teadmistega täiendatakse. See aitab õpilastel paigutada oma ajalooteadmised korrastatult konteksti, ajaloolisesse aega, näha oleviku seoseid mineviku ja tulevikuga, näha ja hinnata minevikku ajalooliselt oma ajastu kontekstis. Seejärel õpitakse mõistma, et jutustus minevikust on kellegi tõlgendus, mitte mineviku täpne kirjeldus. Õpitakse küsima, kas erinevad vaatenurgad ja arusaamad on olemasoleva tõendusmaterjali ja senise uurimisseisu alusel võrdselt asjakohased. Ajalooõpetus peab olema avatud muutuste raamistik, erinevaid narratiive toetav, mis vastab erinevatele küsimustele ja kohaneb uute eeldustega. Õpilased õpivad mõistma, et erinevast positsioonist vaadates võib minevikku tõlgendada erinevalt, õpivad eristama propagandistlikke tõlgendusi ja mõistavad, et kõik allikad ei ole võrdselt usaldusväärsed ning kõik tõlgendused ei ole asjakohased. Püsivalt tuleb pöörata tähelepanu õpioskuste arendamisele. Ainekava annab õpetajale vabaduse otsustada teemade käsitlemise sügavuse üle.

8.2.2. II kooliaste

Taotleme, et II kooliastme lõpuks on õpilane omandanud järgmised teadmised, oskused hoiakud:

- 1) teab, ajaloo periodiseerimise põhimõtteid ning et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline;
- 2) teab, et ajaloosündmustel ja -nähtustel on põhjused ja tagajärjed;

- 3) kasutab ajaloomõisteid kontekstis;
- 4) teab näiteid kodukoha minevikust;
- 5) teab, et Eesti ei ole alati olnud iseseisev ning teab olulisi sündmusi ja isikuid Eesti omariikluse kujunemisloos;
- 6) mõistab, kuidas kujunes inimasustus;
- 7) mõistab, et teadus ja tehnika on pidevas arengus ja mõjutavad inimesi ning ühiskonnaelu;
- 8) oskab asetada end minevikus elanud inimese olukorda ning saab aru, et erinevast rollist vaadates on maailm erinev;
- 9) teab, et eri aegadel on ühiskonnas olnud erinevad väärtussüsteemid, mida ei ole õige hinnata tänapäeva kontekstis;
- 10) teab, mis tunnused on iseloomulikud demokraatlikele ja mittedemokraatlikele ühiskonnavormidele ajaloos;
- 11) teab, millist liiki allikatest saab mineviku kohta teavet ja milliste tunnuste järgi saab allikate usaldusväärsust hinnata;
- 12) teab näiteid kodukoha kultuuripärandist, olulisi inimesi ja nende rolli kodukoha kultuuriloos;
- 13) märkab ja väärtustab minevikupärandit Eestis ja mujal;
- 14) teab, kuidas meditsiin ja inimeste teadmised tervisest on aja jooksul muutunud;
- 15) teab näiteid, kuidas inimkond on minevikus keskkonda mõjutanud.

II kooliastmes alustatakse ajalooõpinguid algõpetusest, mille raames õpitakse tundma ajaarvamist ja allikaid, tehakse tutvust ajaloo sündmuste, isikute ja eluoluga minevikus. Käsitletakse valitud näiteid muinas- ja vanaajast, vanadest idamaadest, Vana-Kreeka ja Vana-Rooma ajaloost.

II kooliastme lõpuks on õpilane saavutanud järgmised õpitulemused:

- 1) kasutab ajaarvamisega seotud mõisteid asjakohaselt: e.Kr., p.Kr, sajand, aastatuhat jt;
- 2) teab, et ajalooallikad jagunevad suulisteks, esemelisteks, kirjalikeks ja audiovisuaalseteks ning toob nende kohta näiteid;
- 3) iseloomustab erinevate allikatüüpide eripära, hinnates nende usaldusväärsust;
- 4) kasutab perekonnaloos uurimisel eritüübilisi allikaid;
- 5) teab, et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline, nimetab ajalooperioode ja sündmusi, mis on aluseks ajaloo periodiseerimisele, põhjendab oma valikut;
- 6) paigutab ajateljele isikliku elu sündmusi, ajaloo sündmusi ja -perioode, kasutades õigesti ajaühikuid; lahendab ajatelje abil ülesandeid;

- 7) toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ja Eesti ajaloos ning isiklikus elus;
- 8) kirjeldab ajaloo sündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost;
- 9) kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis;
- 10) teab ja esitleb lugusid oma kodukoha minevikust;
- 11) nimetab Eesti iseseisvumisega seotud sündmusi ja isikuid;
- 12) teab mõnda inimeste ajaloolist asulat, kirjeldab selle tekkimise ja kujunemise põhjusi;
- 13) kirjeldab joonise abil ajaloolist asulat;
- 14) toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu;
- 15) nimetab teaduse ja tehnika arengut mõjutanud tähtsamaid avastusi ja leiutisi ning selgitab nende tähtsust;
- 16) teab näiteid erinevatest ühiskonna elu vormidest antiikajal ja kirjeldab nende erisusi;
- 17) teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas;
- 18) nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos;
- 19) toob näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised;
- 20) toob näiteid ravivõtete ja tervishoiu kohta eri aegadel;
- 21) toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus.

5. klass

Õpitulemused:

Ajaloo algõpetus

Ajaarvamine ja ajalooallikad

Õpilane:

- kasutab kontekstis mõisteid, lühendeid ja fraase sajand, aastatuhat, eKr, pKr, araabia number, Rooma number, kirjalik allikas, suuline allikas, esemeline allikas;
- teab ajaloo periodiseerimise üldisi põhimõtteid;
- leiab õpitu põhjal lihtsamaid seoseid;
- kasutab ajalookaarti ning töötab lihtsamate allikatega.

Ajaloosündmused, ajaloolised isikud ja eluolu

Õpilane:

- kirjeldab mõnda kodukohas aset leidnud minevikusündmust ja inimeste eluolu minevikus;
- teab kodukohast pärit silmapaistvaid isikuid ja nende saavutusi;
- kirjeldab eluolu erinevusi maal ja linnas, sõja ja rahu ajal ning nende erinevusi minevikus ja nüüdisajal;
- oskab koostada lihtsamat ajaliini ja lühijuttu ajaloolisest isikust ning mineviku eluolust.

Õppesisu:

Ajaarvamine ja ajalooallikad

- Ajaarvamisega seotud mõisted ja ajaloo perioodid: muinasaeg, vanaaeg, keskaeg, uusaeg, lähiajalugu.
- Ajalugu ja ajalooallikad. Allikate tõlgendamine: kirjalik allikas, suuline allikas, esemeline allikas, muuseum ja arhiiv. Ajatelg.

Ajaloosündmused, ajaloolised isikud ja eluolu

- Ajaloosündmused ja silmapaistvad isikud kodukohas, Eestis, Euroopas ning maailmas. Elu linnas ja maal, rahu ja sõja ajal, eluolu, tegevusalad, elamud, rõivastus, toit, kultuur ja traditsioonid, nende muutumine ajas.

Põhimõisted

Aeg, muinasaeg, vanaaeg, sajand, aastatuhat, eKr, pKr, araabia number, Rooma number, ajaloo periodiseerimine, kirjalik allikas, suuline allikas, esemeline allikas.

Praktilised tööd

- Sajandite määramine ja ajajoonele kandmine.
- Ajalookaartide kasutamine.
- Plakatite koostamine.
- Interaktiivsed õppemängud.
- Lühijuttude koostamine ja ettekandmine.
- Lihtsamate allikatega töötamine.
- Õppekäik.

6. klass

Õpitulemused:

Muinasaeg. Muinasaeg Eestis.

Õpilane:

- teab, et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline, nimetab ajalooperioode ja sündmusi, mis on aluseks ajaloo periodiseerimisele, põhjendab oma valikut;
- kasutab ajaarvamisega seotud mõisteid asjakohaselt;
- toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu;
- kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis;

- nimetab muinasaja perioode ja toob näiteid erinevate perioodidele iseloomulikest tunnustest, avastustest ja leiutistest;
- kirjeldab muinasaja inimese eluviisi ja tegevusalasid;
- näitab kaardil ning põhjendab, miks ja mis piirkondades sai alguse põlluharimine;
- teab, mis muudatusi ühiskonnaelus tõi kaasa metallide kasutusele võtmine;
- seletab ja kasutab kontekstis mõisteid kiviaeg, pronksiaeg, rauaaeg, varanduslik ebavõrdsus, sugukond, hõim;
- teab mõnda inimeste ajaloolist asulat, kirjeldab selle tekkimise ja kujunemise põhjusi;
- teab ja esitleb lugusid oma kodukoha minevikust;
- kirjeldab muinasaja inimese eluviisi ja tegevusalasid Eestis;
- teab esimesi asulaid: Pulli ja Kunda Lammasmägi;
- teab mõnda kodukohas asuvat muistist või kodukoha inimasustuse tekkelugu.

Vanad Idamaad

Õpilane:

- toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus;
- selgitab, miks, kus ja millal tekkisid vanaaja kõrgkultuurid;
- oskab näidata kaardil Egiptust, Mesopotaamiat, Vana-Indiat ja Vana-Hiinat;
- toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu;
- kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid (n linnriik, kiilkiri, Babüloni rippaiad), asjakohases kontekstis;
- nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos;
- teab milline oli Mesopotaamia riiklik korraldus;
- teab, kes oli Hammurapi;
- mõistab Mesopotaamia kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos ning oskab tuua näiteid;
- kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid (n vaarao, muumia, sfinks, tempel, püramiid, preester, hieroglüüfkiri), asjakohases kontekstis;
- teab, teab, milline oli Egiptuse riiklik korraldus ning kes olid Thutmosis III, Ramses II, Tutanhamon;
- kirjeldab vanaaja elulaadi ja religiooni Egiptuse näitel;
- tunneb Egiptuse kultuuri- ja teadussaavutusi meditsiinis, matemaatikas, astronoomias;
- toob näiteid kujutavast kunstist, teab mõnda Egiptuse püramiide;
- toob näiteid sündmustest ja protsessidest maailma ajaloos;
- teab, et foiniiklased head meresõitjad, võtsid kasutusele tähestiku;
- teab, et Iisraelis tekkis monoteistlik religioon;
- teab, mis on Vana Testament;
- nimetab teaduse ja tehnika arengut mõjutanud tähtsamaid avastusi ja leiutisi ning selgitab nende tähtsust;

- teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas;
- teab, et Vana-India ja Hiina kõrgkultuurid tekkisid suurte jõgede äärde;
- teab, mis on kastisüsteem;
- toob näiteid India ja Hiina avastustest ja leiutistest;
- mõistab, et erinevates piirkondades on erinevad usulised tõekspidamised ja väärtussüsteemid, mida ei ole õige hinnata tänapäeva kontekstis.

Vana-Kreeka

Õpilane:

- kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis;
- toob näiteid sündmustest ja protsessides maailma ajaloos;
- oskab näidata kaardil: Kreeka, Kreeta, Balkani poolsaar, Ateena, Sparta;
- teab, et Vana-Kreeka tsivilisatsioon sai alguse Kreeta-Mükeene kultuurist;
- teab näiteid erinevatest ühiskonnaelu vormidest antiikajal ja kirjeldab nende erisusi;
- kirjeldab joonise abil ajaloolist asulat;
- toob näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised;
- kirjeldab Vana-Kreeka ühiskonnakorraldust ja eluolu Ateena ja Sparta näitel, võrdleb neid kirjelduse põhjal;
- seletab ja kasutab järgmisi mõisteid: polis, rahvakoosolek, akropol, agoraa, türann, aristokraatia, demokraatia, kodanik, ori;
- nimetab ajaloolisi isikuid (n Homeros, Herodotos) ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos;
- teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist;
- iseloomustab erinevate allikatüüpide eripära, hinnates nende usaldusväärsust;
- toob näiteid Vana-Kreeka kultuuri- ja teadussaavutustest;
- oskab nimetada tähtsamaid kreeka mõtlejaid;
- jutustab olümpiamängudest, teatrist ja kreeka kunstist;
- püüab vaadelda maailma minevikus elanud inimeste pilgu läbi ning mõistab Vana-Kreeka kultuuri mõju Euroopa ajaloole;
- teab näiteid erinevatest ühiskonnaelu vormidest antiikajal ja kirjeldab nende erisusi;
- teab, kes oli Aleksander Suur ja kirjeldab tema vallutuste tagajärgi;
- selgitab, mis on hellenism ning toob näiteid hellenismiaja kultuuri- ja teadussaavutustest.

Vana-Rooma

- toob näiteid sündmustest ja protsessides maailma ajaloos;
- nimetab ajaloolisi isikuid ja põhjendab nende olulisust kultuuriloos;
- kasutab narratiivi loomisel ajaloomõisteid asjakohases kontekstis;
- paigutab ajatelejele ajaloosündmusi, kasutades õigesti ajaühikuid, lahendab ajateleje abil ülesandeid;

- näitab kaardil: Apenniini poolsaar, Vahemeri, Rooma linn, Tiberi jõgi, Alpi mäestik
- teab Rooma riigi tekkelugu ning teab, kes oli Romulus ja miks on ta oluline Rooma kultuuriloos;
- paigutab ajatelejele Rooma linna asutamise aasta;
- selgitab ja kasutab kontekstis järgmisi mõisteid: Kapitoorium, foorum, ladina keel;
- kirjeldab ajaloosündmuse näitel põhjuse ja tagajärje seost;
- selgitab Rooma vabariigi riigikorda;
- kirjeldab ja näitab kaardi abil Rooma riigi laienemist;
- teab, kuidas said roomlased Vahemere maade valitsejateks;
- seletab, miks ja kuidas lõppes vabariigi ajajärk;
- teab, kes oli Caesar ja ja põhjendab tema olulisust;
- kasutab uusi mõisteid õiges kontekstis (vabariik, patriits, plebei, konsul, senat, rahvatribuun, orjandus, leegion, kodusõda, provints);
- teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist ja inimese sotsiaalsest rollist ühiskonnas;
- toob näiteid, kuidas ühiskonna ja elukeskkonna areng mõjutavad inimeste igapäevaelu;
- kirjeldab eluolu Rooma riigis;
- teab, et inimeste arusaam maailmast sõltub ajaloolisest kontekstist;
- toob näiteid ajaloomälestistest ja selgitab, miks need on kultuuriloos olulised
- toob näiteid inimtegevuse ja looduskeskkonna vastastikusest mõjust minevikus;
- teab roomlaste usule iseloomulikke jooni;
- mõistab vanaaja kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos;
- teab, kes oli Jeesus Kristus ning mõistab tema olulisust kultuuriloos;
- kasutab uusi mõisteid õiges kontekstis (Colosseum, amfiteater, gladiaator, termid, akveduktid);
- teab, et ajaloo periodiseerimine on kokkuleppeline, nimetab ajalooperioode ja sündmusi, mis on aluseks ajaloo periodiseerimisele;
- selgitab Rooma keisririigi valitsemiskorda;
- tunneb Rooma ühiskonna üldist arengut keisririigi ajal;
- teab, miks lõhenes Rooma keisririik;
- teab, kes oli Augustus ja põhjendab tema olulisust;
- teab, millal ja miks lagunes Rooma keisririik.

Õppesisu:

Muinas- ja vanaaja periodiseerimine.

- Muinas- ja vanaaja periodiseerimine. Muinasaja arengujärgkude üldiseloomustus: kiviaja inimese tegevusalad, põlluharimise algus, loomade kodustamine, käsitöö areng, metallide kasutusele võtmine.
- Eesti muinasaja üldiseloomustus, Pulli, Kunda. Muinasaegsed mälestised – kalmed ja asulakohad – ning arheoloogilised leiud. Kodukoha inimasustus muinasajal.

Vanad Idamaad

- Vanaaja sisu ja üldiseloostus: ajalised piirid, looduslikud olud. Vana-Egiptuse riigikorraldus, eluolu, religioon, kultuurisaavutused. Vaaraod Thutmosis III, Ramses II, Tutanhamon. Mesopotaamia, sumerite linnriigid, leiutised (ratas potikeder), Hammurabi seadused, eluolu, religioon, kultuurisaavutused. Iisraeli ja Juuda riik, ainujumala usk, Vana Testament, kümme käsku.

Vana-Kreeka

- Vanim kõrgkultuur Euroopas. Kreeka loodus ja rahvastik, Kreet ja Mükene kultuur.
- Kreeka linnriigid. Ühiskonnakorraldus ja kasvatus Ateenas ning Spartas. Linnriikide nõrgenemine ja alistamine Makedooniale. Aleksander Suure sõjaretk ning maailmariigi tekkimine.
- Vana-Kreeka kultuur ja religioon, eluolu ja mütolooia. Olümpiamängud. Homeroose kangelseepika, ajalookirjutus, teater, kunst, arhitektuur, skulptuur, vaasimaal. Vana-Kreeka kultuuri tähtsus.

Vana-Rooma

- Rooma riigi tekkimine, looduslikud olud, kuningad. Rooma Vabariigi algus ja ühiskondlik korraldus. Rooma võimu laienemine Vahemere maades. Hannibal, Caesar, vabariigi lõpp. Rooma keisririigi ühiskondlik korraldus. Augustus, Rooma impeerium ja selle lõhenemine. Vana-Rooma kultuur, kunst ja arhitektuur, rahvas ja eluolu, avalikud mängud. Ristiusu teke, Uus Testament.

Põhimõisted

Esiaeg ehk muinasaeg, vanaaeg, keskaeg, uusaeg, lähiajalugu, eKr, pKr, sajand, aastatuhat, kümnend, araabia number, Rooma number, ajalooallikad, arheoloogia, inimese kujunemine, kiviaeg, pronksiaeg, rauaaeg, sugukond, kütmine ja korilus, tsivilisatsioon ehk kõrgkultuur, Egiptus ja Niilus, Mesopotaamia - Eufrat ja Tigris, Hiina - Huanghe ja Jangtse, India - Indus ja Ganges, sumerid, linnriik, Babüloonia, Hammurapi, seaduste kogu, kiilkiri, savitahvel, tsikuraat, Ištar, Marduk, potikeder ja ratas, Gilgameš, Vaarao, preestrid, templid, ametnikud, orjad, hieroglüüfid, papüurus, palsameerimine, muumia, sarkofaag, püramiidid, kalender, aritmeetika ja geomeetria, tähestik, meresõitjad, Kartaago, Ainujumala usk, Jahve, Mooses, Vana Testament, kümme käsku, kastisüsteem, usulised tõekspidamised, budism, kunst, kirjandus, arvutussüsteem, male, Hiina keisriigi algus, Hiina müür, Suur Siiditee, kompass, paber, Konfutsius, Balkani poolsaar, Hellas ja hellenid, barbarid, Kreeka, Kreet, Ateena, Sparta, Knossos, Mükene, polis, rahvakoosolek, akropol, agoraa, türann, aristokraatia, demokraatia, kodanik, ori, Perikles, Kreeka-Pärsia sõjad (Maratoni lahing), Homeros, eeposed "Ilias" ja "Odüsseia", Herakles, komöödia ja tragöödia, Zeus, Olümpia, olümpiamängud, 776 eKr, templid, arhitektuur, skulptuur, vaasimaalid, Herodotos, nt Pythagoras, Hippokrates, Sokrates, Platon, Aristoteles, Aleksander Suur, hellenism, Aleksandria, seitse maailmaime, nt Eukleides,

Archimedes, Ptolemaios, Apenniini poolsaar, Vahemeri, Rooma, Tiberi jõgi, Alpi mäestik, Romulus, 753 eKr, Kapitolium, foorum, ladina keel, etruskid, vabariik, senat, konsul, rahvakoosolek, Puunia sõjad, Hannibal, Kartaago, Caesar, leegion, kodusõda, patriitsid, plebeid, rahvatribuun, perekond, ori, gladiaator, templid, amfiteater, akvedukt, triumf, Colosseum, kristlus, Uus Testament, piibel, provints, Lääne-Rooma, Ida-Rooma, Augustus, Konstantinoopol, 476, hunnid, suur rahvasterändamine.

Praktilised tööd

- Ajajoone koostamine muinasaja perioodidest.
- Mõistekaardi koostamine mõiste "tsivilisatsioon" kohta (tunnused, näited, oma definitsiooni koostamine).
- Töö piltidega: õpilane märgib, kes on pildil.
- Töö kaardiga - Aleksander Suure vallutused.
- Plakati koostamine ja selle esitlemine Vana-Rooma kultuuripärandi kohta rühmas.

8.2.3. III kooliaste

Taotleme, et III kooliastme lõpuks on õpilane omandanud järgmised teadmised, oskused hoiakud:

- 1) eristab ajalooperioode ning iseloomustab neid põhitunnuste kaudu;
- 2) mõistab ajaloosündmuste tähenduslikkust, toob esile sündmuste ja protsesside põhjusi ja tagajärgi ning jätkuvuse ja muutuste näiteid;
- 3) seostab kodukoha ajalugu Eesti ja Euroopa ajaloo, teab Eesti ajaloo pöördpunkte.
- 4) mõistab Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa ajaloo taustal;
- 5) mõistab tänapäeva Euroopa ja Ameerika Ühendriikide kujunemislugu ja arengut ning riikide mõju maailmas;
- 6) analüüsib inimeste igapäevaelu ja ühiskonnaelu muutumist ning linnade tähtsuse kasvu;
- 7) mõistab teaduse ja tehnika arengu mõju inimeste eluviisile ja ühiskonnaelu valdkondadele;
- 8) mõistab kolonialismi ja rahvastikurände põhjusi ja tagajärgi minevikus ja tänapäeval globaalse ajaloo perspektiivis;
- 9) analüüsib inimese sotsiaalseid ja ühiskondlikke rolle minevikus ja tänapäeval, individuaalse eneseteostuse piiranguid ja võimalusi lähtuvalt ühiskonna arengust;
- 10) mõistab, kuidas on kujunenud ja toiminud demokraatlik ühiskond minevikus, võrreldes tänapäevaga;
- 11) mõistab, kuidas inimese käsitus on ajas muutunud;

- 12)kogub ajalooalast informatsiooni, töötab eritüübiliste ajalooallikatega, kommenteerib ja hindab neid kriitiliselt, teeb informatsiooni põhjal järeldusi;
- 13)eristab poliitilisi õpetusi, teab nende kujunemislugu;
- 14)analüüsib kultuuripärandi tähtsust inimkonna ajaloos ja mõistab üksikisiku rolli kultuuripärandi kandjana;
- 15)analüüsib inimese tervisekäitumise muutumist ajaloos;
- 16)mõistab inimtegevuse ja keskkonna vastastikust mõju ajaloos.

III kooliastmes käsitletakse valitud näiteid keskajast, uusajast ja olulisemaid suundumusi lähiajaloos. III kooliastme lõpuks on õpilane saavutanud järgmised õpitulemused:

- 1) iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooperioode;
- 2) nimetab erinevate kunstistiilide olulisemaid tunnuseid ja tunneb väliste tunnuste järgi ära erinevate kunstistiilide arhitektuurinäiteid;
- 3) toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid;
- 4) arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda;
- 5) selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu;
- 6) analüüsib Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa sündmuste kontekstis;
- 7) analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel;
- 8) selgitab Ameerika Ühendriikide kujunemislugu;
- 9) selgitab näidete toel Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide tähtsust lähiajaloos;
- 10)toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevusi;
- 11)võrdleb etteantud kriteeriumide põhjal elukorraldust maal ja linnas;
- 12)toob näiteid rahvastikurännetest, selgitades nende põhjusi ja tagajärgi;
- 13)toob näiteid kolonialismi majanduslikest, poliitilistest ja eetilistest aspektidest, annab kolonialismile hinnangu erinevast perspektiivist;
- 14)analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel;
- 15)teab demokraatiale iseloomulikke jooni selle kujunemise ajal ja tänapäeval ja toob näiteid demokraatia arengust antiikajast tänapäevani;
- 16)iseloomustab nüüdisaja demokraatlikku ühiskonda mõne riigi näitel;
- 17)loetleb inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemise põhjuseid, toob näiteid selle tunnusjoontest, suuna esindajatest erinevatel ajastutel ning ühiskonnas toimunud muutustest;

- 18) kirjeldab, kuidas on erineval ajal maailmas korraldatud inimeste heaolu, tuues näiteid hariduse, tervishoiu, igapäevaelu ja turvalisuse korraldusest;
- 19) toob näiteid hariduse, tervishoiu, sotsiaal- ja igapäevaelu valdkonnast eri ajastutel;
- 20) analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist;
- 21) teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis;
- 22) iseloomustab erinevaid poliitilisi õpetusi ja nende peamisi toetusgruppe ühiskonnas, analüüsib, mis on iseloomulik konservatismile, liberalismile ja sotsiaaldemokraatiale tänapäeval;
- 23) tunneb ära äärmusluse ja populismi tunnused minevikus ja tänapäeval;
- 24) kujundab oma poliitilise eelistuse ja põhjendab seda;
- 25) analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga;
- 26) toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist;
- 27) märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda;
- 28) selgitab, kuidas igal inimesel on võimalik olla traditsioonide hoidmise kaudu kultuuripärandi kandja;
- 29) märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju;
- 30) teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel;
- 31) selgitab ja toob näiteid, kuidas inimesed on erinevatel ajastutel loodusesse suhtunud;
- 32) selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega.

7. klass

Õpitulemused:

Keskaeg

Õpilane:

- iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooperioode;
- toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid;
- nimetab sündmuse ja aastaarvu, millega tähistatakse kokkuleppeliselt keskaja algust Euroopas ja Eestis;
- nimetab keskaja kolm perioodi (vara- kõrg- ja hiliskeskaeg) ning toob näiteid iseloomulike joonte kohta igast perioodist;

- mõtestab ja sõnastab ajaloolise keskkonna kujunemist oma kodukohas, selgitab; keskaegse muistise tähendust keskajal ja tänapäeval oma kodukohas (nt linnus);
- võrdleb Euroopat 5. ja 13. sajandil kaardi alusel.

Seisused, läänikord ja eluolu

Õpilane:

- iseloomustab seisuslikku ühiskonda: nimetab seisused ja ülesanded, selgitab jumala tähtsust keskaja inimese maailmapildis;
- iseloomustab läänikorda;
- kasutab kontekstis mõistet senjäär ja vasall ja truudus, feodaal;
- kirjeldab feodaalset hierarhiat, selgitab seoseid;
- iseloomustab läänimeeste elulaadi;
- kirjeldab keskaegset linnust;
- iseloomustab rüütli ja aadlidaami, kirjeldab nende elu. Nt kirjeldab keskaegse rüütlikeisuse ideaale, võrdleb neid tänapäeva meesideaaliga, iseloomustab keskaegse aadlidaami ilu- ning käitumisideali; võrdleb seda tänapäeva naise ideaalidega, loetleb aadlinaise kohustusi ja ülesandeid abikaasa ja lossiemandana; selgitab aadlike abielu peamist eesmärki;
- analüüsib linnuselu vooruseid ja puuduseid keskaja inimese seisukohast.

Ristiusk, kirik ja kultuur

Õpilane:

- iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooajalooperioode;
- iseloomustab kiriku rolli keskaja ühiskonna ja üksikisiku elus;
- kirjeldab kiriku struktuuri;
- teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis;
- selgitab mõne näite põhjal, mil moel võivad ehitised, kunstiteosed ja muud esemed anda teavet keskaegse inimese maailmapildi kohta;
- teeb kirjalike tekstide või kunstiteoste põhjal lihtsamaid järeldusi, hinnates autori taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis;
- nimetab erinevate kunstistiilide olulisemaid tunnuseid ja tunneb väliste tunnuste järgi ära erinevate kunstistiilide arhitektuurinäiteid;
- tunneb ära ja nimetab romaani ja gooti stiili arhitektuuris (ümarmkaar/teravkaar, hoone üldilme, akende suurus ja hulk,detailid);
- iseloomustab kunstiteoste toel keskaja kujutavat kunsti (temaatika, kujutamisviis, kunstniku staatus, eesmärgid);
- märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju;
- selgitab ristiusustamise mõju kultuurile ja keskkonnale kirikuehituse näite kaudu;
- teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel;
- toob näiteid keskaja inimeste teadmistest ja uskumustest haiguste kohta;
- toob näiteid keskaja kirjandusest, kunstist ja muusikast;

Euroopa riigid varakeskajal

Õpilane:

- toob näiteid rahvastikurännetest, selgitades nende põhjusi ja tagajärgi;
- nimetab Lääne-Rooma riigi aladel tekkinud germaanlaste riike;
- iseloomustab germaanlaste ja roomlaste suhteid;
- nimetab romaani ja germaani keelkonda kuuluvaid keeli
- analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel;
- kirjeldab Frangi riigi tekkimist ning jagunemise põhjuseid ja tagajärgi (kolm tuumikala: Itaalia, Prantsusmaa ja Saksamaa);
- teab, kus tekkis Frangi riik – kannab kontuurkaardile;
- selgitab milles seisnes ristiisu vastuvõtmise tähtsus Frangi riigi jaoks;
- selgitab, kes on Merovingid, kes on Karolingid.

Linnad ja linnaelu

Õpilane:

- kirjeldab, kuidas on erineval ajal maailmas korraldatud inimeste heaolu, tuues näiteid tervishoiu, igapäevaelu ja turvalisuse korraldusest;
- kirjeldab elu keskaegses linnas kasutades ajaloolaseid mõisteid õiges kontekstis;
- võrdleb elu keskaja ja tänapäeva linnas;
- teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis;
- toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist;
- toob näiteid, mis Eesti linnades on säilinud keskajast;
- märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju;
- selgitab hansakaubanduse mõju Eesti linnade arengule.

Euroopa riigid kõrgkeskajal

Õpilane:

- analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel;
- võrdleb riigi kujunemist Prantsusmaal ja Inglismaal;
- analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga;
- toob näiteid relvastuse arengust keskajal, nt Saja-aastase sõja käigus võeti kasutusele tulirelvad.

Keskaegse Euroopa naabrid: araablased, Bütsants, viikingid, Vana-Vene riik

Õpilane:

- teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis;
- selgitab mõne näite põhjal keskaegse Euroopa suhteid naabritega;
- teeb kirjalike või esemeliste allikate ja kunstiteoste põhjal lihtsamaid järeldusi;

- arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda;
- toob näiteid, kuidas suhted naabritega on mõjutanud eurooplaste maailmapilti, teadmisi, oskusi;
- teeb lihtsamaid järeldusi rahvaste ja kultuuride vastastikuse mõju kohta.

Ristisõjad

Õpilane:

- toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid;
- toob allikate põhjal esile ristsõdade põhjuse-tagajärje seoseid;
- selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu;
- selgitab, miks algasid ristisõjad Läänemere ääres ning kuidas need mõjutasid Eesti ajalugu;
- analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist;
- kirjeldab muistse vabadusvõitluse käiku ning paigutab selle sündmuse laiemasse ajaloolisse konteksti (ristisõjad Euroopas ja Liivimaal, keskaja algus Eestis);
- nimetab muistse vabadusvõitluse põhjuseid ja tagajärgi;
- selgitab, kes oli Läti Henrik ja Lembitu ning miks nad on ajaloos olulised;
- selgitab, miks on Henriku Liivimaa kroonika tähtis ajalooallikas.

Haridus, ülikoolid ja teadus

Õpilane:

- loetleb inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemise põhjuseid, toob näiteid selle tunnusjoontest, suuna esindajatest erinevatel ajastutel ning ühiskonnas toimunud muutustest;
- selgitab näidete toel, kellel ja kuidas oli keskajal võimalik haridust saada;
- nimetab keskaja seitse vaba kunsti;
- toob näiteid keskaja teaduste: skolastika, alkeemia, astroloogia ja arstiteaduse uurimismeetoditest ja -tulemustest;
- nimetab Euroopa esimesi ülikoole ja kirjeldab ülikoolides toimunud õppetööd.

Eesti keskajal

Õpilane:

- toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid;
- märgib kaardile Liivi sõja järgse haldusjaotuse;
- arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda;
- selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu;
- selgitab muutusi Liivimaa valitsemises peale muistse vabadusvõitluse lõppu.

Maailm varauusajal

Maadeavastused

Õpilane:

- selgitab Ameerika Ühendriikide kujunemislugu;
- selgitab Christoph Kolumbuse rolli Ameerika avastajana eurooplaste jaoks;
- toob näiteid hispaanlastest ja portugallastest kolonisaatorite eesmärkidest ja tegevusest Ameerikas;
- toob näiteid kolonialismi majanduslikest, poliitilistest ja eetilistest aspektidest, annab kolonialismile hinnangu erinevast perspektiivist;
- märgib kaardile maadeavastajate retked. Kirjeldab retkesid oma sõnadega kasutades geograafia termineid;
- selgitab eurooplaste kolonialismi põhjuseid ja tagajärgi Uues Maailmas;
- toob näiteid hispaanlaste ja portugallaste tegevusest Uue Maailma avastus- ja vallutusretkedel;
- annab hinnangu eurooplaste kolonisatsioonile Uues Maailmas kolonistide, põliselanike ja tänapäeva seisukohast.

Reformatsioon ja vastureformatsioon

Õpilane:

- toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevusi;
- toob näiteid reformatsiooni eesmärkidest, levikust ja mõjust;
- nimetab vastureformatsiooni põhjuseid ja tagajärgi;
- analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel;
- uurib ja tutvustab mõne keskajal elanud inimese võimalusi ja valikuid Marthin Lutheri ja tema mõttekaaslaste näitel.

Renessanss ja humanism

Õpilane:

- loetleb inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemise põhjuseid, toob näiteid selle tunnusjoontest, suuna esindajatest erinevatel ajastutel ning ühiskonnas toimunud muutustest;
- võrdleb skolastikat ja humanismi;
- toob näiteid humanistide, maadeavastajate ja renessansiajastu õpetlaste tegevusest ja selgitab nende tegevuse mõju teadusliku maailmapildi kujunemisele;
- selgitab ja toob näiteid, kuidas inimesed on erinevatel ajastutel loodusesse suhtunud;
- selgitab, kuidas teadusliku maailmapildi kujunemine hiliskeskajal on mõjutanud inimeste suhtumist loodusesse.

Õppesisu:

Keskaeg

- Keskaegse maailmapildi mõju maailma ajaloole, keskaja ühiskonna üldiseloostus ja periodiseering.
- Läänikord, eluolu.
- Kiriku ja kultuuri osa keskajal, ristiusu õpetuse alused, ristisõjad, keskaja ülikoolid ja teadus, romaani ja gooti stiil.

- Frangi riik, Frangi riigi teke, riik Karl Suure ajal, Frangi riigi jagunemine, kolm tuumikala: Itaalia, Prantsusmaa ja Saksamaa.
- Araablastel. Araabia ühiskond, Muhamed. Islam, araabia kultuur ja selle mõju Euroopale.
- Bütsants, Bütsantsi tugevuse põhjused, Justinianus I, Vana-Vene riik.
- Linnad ja kaubandus, linnade teke ja eluolu, hansakaubandus Põhja-Euroopas, tsunftikord, linnade valitsemine.
- Põhja-Euroopa ja Eesti. Skandinaavia eluviis ja ühiskond, viikingite retked.
- Eesti keskajal, eluolu muinasaja lõpus. Muinasmaakonnad, muistne vabadusvõitlus ja ristiusustamine, ühiskonna struktuur. Valitsemine, Liivi Ordu. Linnad.
- Keskaja ühiskond Saksamaa, Inglismaa ja Prantsusmaa näitel. Saja-aastane sõda. Saksa-Rooma keisririik, parlamendi kujunemine Inglismaal, Prantsusmaa ühendamine.
- Eluolu keskajal.

Maailm varauusajal

- Suured maadeavastused, Ameerika avastamine, maadeavastuste tähendus Euroopale ja Euroopa mõju avastatud maades. Christoph Kolumbus.
- Reformatsioon ja vastureformatsioon. Martin Luther.
- Ühiskond varauusajal, tehnoloogia, uue maailmapildi kujunemine. Tehnoloogia areng, majandussuhted, renessanss, humanism, kujutav kunst, Leonardo da Vinci.
- Eesti 16. sajandil, reformatsioon, haldusjaotus ja linnad. Liivi sõja põhjused ja tagajärjed.

Põhimõisted

Keskaja mõiste, Keskaja periodiseering: vara-, kõrg- ja hiliskeskaeg, läänikord ehk feodaalkord, lään ehk feood, läänimees ehk feodaal, senjäär, vasall, läänipüramiid ehk feodaalne hierarhia, turniir, linnus, ristiusk, katoliku kirik, kiriku struktuur, kogudus, usklikud, vaimulikud, ilmikud, pühak, paavst, peapiiskop, piiskop, preester, klooster, munk, kerjasmunk, nunn, abt, abtiss, tsölibaat, askees, palve, palverännak, palverändur, reliikvia, liturgia, koraal, psalm, sakrament, ristimine, armulaud, laulatus, ordinatsioon, patt, paradiis, põrgu, puhastustuli, piht, romaani stiil, gooti stiil, altar, ümarkaar, teravkaar, manuskript, miniatuur, suur rahvasterändamine, germaanlased, Chlodovech, Frangi riik, Merovingid, Karolingid, Karl Suur, Verduni leping, linnaõigus, raad, raekoda, turuplats, gild, tsunft, Hansa Liit, William Vallutaja, Henry II, Karolingid ja Kapetingid, Saja-aastane sõda, Jeanne d'Arc, Bütsants, õigeusk, patriarh, ikoon, ristkuppelkirik, mosaiik, kirikulõhe, beduiinid, Meka, Kaaba, islam, moslem, Allah, prohvet, kaliif, kalifaat, džihad, mošee, minarett, koraan, imaam, viikingid, varjaagid, normannid, saaga, ruunikivi, valhalla, bojaar, veetše, družiina, Urbanus II, Saladin, püha maa, ristiõjad, Läti Henriku Liivimaa kroonika, muistne vabadusvõitlus, Lembitu, kloostrikool, linnakool, toomkool, ülikool, teaduskond, 7 vaba kunsti, rektor, dekaan, dispuut, skolastika, alkeemia, astroloogia, keskaja periodiseering Eesti ajaloos, Vana-Liivimaa, Liivi sõda, Marco

Polo reisikirjad, kompass, astrolaab, karavell, karak, indiaanlased, asteegid, inkad, konkistadoorid, kolonialism, koloniaalimpeerium, katoliiklus, reformatsioon, usupuhastus, indulgents, tees, ketser, Augsburgi usutunnistus, luterlus, protestantlus, kalvinism, anglikaanlus, pildirüüste, Trento kirikukogu, jesuiidid, vastureformatsioon, inkvisitsioon, humanism, renessanss, traktaat.

Praktilised tööd

- Töö ajajoonega - kannab ajajoonele keskaja algust ja lõppu tähistavaid daatumeid.
- Tabel keskaja seisuste ja nende ülesannete kohta teksti põhjal.
- Mõistete alias.
- Töö kaardiga: germaanlaste riigid - kaardi abil rahvastikurände kirjeldamine, germaanlaste riikide nimetamine või kontuurkaardile märkimine, Frangi riik ja selle lagunemine.
- Töö kaardiga: kaardile märgitakse Eesti keskaegsed linnad ja eraldi värviga hansalinnad.
- Töö ajajoonega: koostatakse ajajoon Liivimaa ristiustamise tähtsamate sündmuste kohta.
- Töö pildiga: Keskaja vabad kunstid. Pildi toel uuritakse, mis olid keskaja seitse vaba kunsti ja arutletakse, miks olid olulised just need distsipliinid. Soovitav on arutleda ka ladina keele tähtsuse muutumise üle hariduses.
- Töö kaardiga: keskaegse Liivimaa valitsemine.
- Töö allikaga. Ameerikate koloniseerimine andis hoogu väikesele jääajale. <https://novaator.err.ee/906591/ameerikate-koloniseerimine-andis-hoogu-vaikesele-jaaajale>. Artikli analüüs. Tuuakse välja põhiseisukohad ja neid kinnitavad faktid.
- Võrdlemine. Õpilased koostavad tabeli või skeemi reformatsiooni leviku ja mõju kohta (nt luterlus, kalvinism, anglikaanlus), tuues välja ka ühisosa.
- Võrdlemine. Võrdleva tabeli või skeemi koostamine skolastika ja humanismi kohta.

8. klass

Õpitulemused:

Uusaeg

Varauusaeg

Õpilane:

- iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooperioode;
- määratleb ajaliselt (märgib ajajoonele) varauusaja ja uusaja piirid;
- selgitab ajaloo periodiseerimise eesmärgi ja kokkuleppelisust;
- iseloomustab seisuslikku ühiskonda ja Euroopa usuelu varauusajal;
- toob näiteid muutustest, mis toimusid Euroopas ja maailmas varauusajal ja uusajal.

Ususõjad. Prantsusmaa, Inglismaa, Saksamaa sisepoliitika varauusajal

Õpilane:

- toob allikate abil esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid;
- võrdleb allikate toel Prantsusmaa ususõdade, Inglismaa kodusõja ja kolmekümneaastase sõja põhjuseid ja tagajärgi;
- analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist;
- hindab allika usaldusväärsust eristades fakte ja arvamusest;
- teadvustab allika autori taotlusi ja eesmärgi;
- põhjendab allika valikut;
- teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis;
- teeb allika põhjal järeldusi autori positsiooni, taotluste või veendumuste kohta;

Absolutism ja valgustus

Õpilane:

- iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooperioode;
- seloomustab põhitunnuste kaudu absolutismiajastut;
- analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel;
- analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid uusajal elanud ajalooliste isikute näitel;
- kujundab oma poliitilise eelistuse ja põhjendab seda;
- annab hinnangu absolutismile ajastu kontekstis;
- loetleb inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemise põhjuseid, toob näiteid selle tunnusjoontest, suuna esindajatest erinevatel ajastutel ning ühiskonnas toimunud muutustest;
- seostab inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemist hariduse ja valgustusideede levikuga;
- nimetab valgustusfilosoofe ning toob näiteid nende panusest inimkeskse ja teadusliku maailmapildi kujunemisse.

Ameerika iseseisvumine

Õpilane:

- selgitab Ameerika Ühendriikide kujunemislugu 17.-18. sajandil:
 - inglise kolooniate rajamine, konfliktid Prantsuse ja Inglise kolooniate vahel, kolooniate konfliktid emamaaga, iseseisvusdeklaratsioon, iseseisvussõda, 1789. aasta põhiseadus ja selle jõustumine;
- teab demokraatiale iseloomulikke jooni selle kujunemise ajal ja tänapäeval ja toob näiteid demokraatia arengust antiikajast tänapäevani;
- selgitab inimõiguste ja kodanikuvabaduste arengut mõne ajaloolise dokumendi näitel Ameerika iseseisvusdeklaratsioon ja põhiseadus.

Prantsuse revolutsioon ja Napoleon

Õpilane:

- toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevusi;
- selgitab Prantsuse revolutsiooni Asutava kogu ja Napoleoni reformide (koodeksite) näitel ühiskonna ümberkorraldamise vajadust ja erinevaid võimalusi;
- tunneb ära äärmusluse ja populismi tunnused minevikus ja tänapäeval;
- selgitab äärmuslike liikumiste ja ideoloogiate mõju ühiskonnale jakobiinide näitel.

Eesti Rootsi ja Vene riigi koosseisus

Õpilane:

- selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu;
- võrdleb Rootsi ja Vene ajal 17. ja 18. sajandil toimunud muutusi Eestis;
- märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda;
- toob näiteid uusaja kultuuripärandist kodukohas ja Eestis;
- toob näiteid eestikeelse kirjasõna ja hariduselu edenemisest kodukohas ja Eestis, analüüsib hariduse tähtsust ühiskonna arengus;
- tutvustab üht uusaja kultuuriobjekti kodukohas või Eestis, selgitades selle tähtsuse või funktsiooni muutumist ajas.

Kunst, kultuur ja teadus varauusajal

Õpilane:

- nimetab erinevate kunstistiilide olulisemaid tunnuseid ja tunneb väliste tunnuste järgi ära erinevate kunstistiilide arhitektuurinäiteid;
- võrdleb põhitunnuste alusel (üldilme, detailid) barokkstiili, klassitsismi arhitektuuris;
- tunneb ära ja iseloomustab allikate põhjal barokki, rokokoostiili, klassitsismi kujutavas kunstis, toob näiteid kunstnike ja nende teoste kohta;
- analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga;
- analüüsib teaduse arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile varauusaja teadusrevolutsiooni saavutuste näitel.

Maailm 1815-1918

Viini kongress ja Euroopa uusajal

Õpilane:

- analüüsib Euroopa riikide arengut uusajal mõne riigi näitel (Prantsusmaa, Inglismaa, Saksamaa, Venemaa, Austria, Rootsi vms).

Tööstusrevolutsioon ja industrialiseerimine

Õpilane:

- analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile, mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga;
- toob näiteid uusaja tehnilistest leiutistest ja selgitab nende ellurakendamise tulemusel toimunud muutusi inimeste igapäevaelus ja ühiskonnas;
- selgitab ja toob näiteid, kuidas inimesed on erinevatel ajastutel loodusesse suhtunud:
 - toob näiteid kuidas industrialiseerimise tulemusena on suurenenud inimkonna ökoloogiline jalajälg;
 - analüüsib linnastumise põhjuseid ja tagajärgi 19. sajandi Euroopa ja Ameerika Ühendriikide linnade näitel.

Poliitilised õpetused

Õpilane:

- iseloomustab erinevaid poliitilisi õpetusi ja nende peamisi toetusgruppe ühiskonnas, analüüsib, mis on iseloomulik konservatismile, liberalismile ja sotsiaaldemokraatiale, rahvuslusele tänapäeval.

Euroopa rahvaste kevad (1848. aasta revolutsioonid)

Õpilane

- arutleb märksõnade või küsimuste toel rahvusluse, Euroopa rahvaste vabadusliikumise ja 1948. aasta revolutsioonide põhjuste ning tagajärgede üle. Kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda.

Kolonialism ja imperialismi kujunemine

Õpilane:

- toob näiteid kolonialismi majanduslikest, poliitilistest ja eetilistest aspektidest, annab kolonialismile hinnangu erinevast perspektiivist Aafrikas, Aasias, Ameerikas, Austraalias;
- annab hinnangu eurooplaste kolonisatsioonile kolonistide, põliselanike ja tänapäeva seisukohast;
- selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega;
- analüüsib koloniaalvallutuste seost loodusressursside kasvava vajadusega;
- analüüsib rahvaarvu muutuste ja inimeste heaolu seoseid loodusressursside kasutamisega 19. sajandi näitel;
- analüüsib imperialismi kujunemise seost loodusressursside hõivamisega.

Venemaa ja Eesti 19. sajandil ja 20. sajandi algul

Õpilane:

- analüüsib Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa sündmuste kontekstis:

- seostab Eesti omariikluse algust rahvusliku vabadusliikumise ja ärkamisaja sündmustega;
- nimetab Eesti omariikluse kujunemise majanduslikke, kultuurilisi ja poliitilisi eeldusi;
- nimetab Eesti omariikluse kujunemisele kaasa aidanud isikuid ja selgitab nende panust.
- toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist;
- seostab eestlaste perekonnanimede saamist pärisorjuse kaotamisega, toob näiteid perekonnanimede saamislugudest;
- toob näiteid estofiilide tegevusest ja panusest eesti kultuurilukku;
- toob näiteid ärkamisaja tegelaste ja nende panuse kohta eesti kultuuriloos;
- märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda;
- toob näiteid eestikeelse kirjasõna ja hariduselu edenemisest kodukohas ja Eestis, analüüsib hariduse tähtsust ühiskonna arengus;
- toob näiteid Kalevipoja tegelaskuju tähenduse muutumise kohta ajaloos;
- märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju;
- toob näiteid Eestist pärit, Eestis õppinud või tegutsenud baltisaksa haritlaste tegevuse rahvusvahelisest mõjust;
- teadvustab baltisakslaste rolli eesti (ja läti) kultuuri ja ühiskonnaelu arengus.

Esimene maailmasõda. Eesti iseseisvumine

Õpilane:

- toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid;
- arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle;
- analüüsib Esimese maailmasõja põhjusi ning sõdivate poolte taotlusi ning Esimese maailmasõja tagajärgi ja mõju maailma arengule;
- analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile;
- nimetab I maailmasõja käigus kasutusele võetud sõjapidamise uuendusi, kirjeldab nende rolli, toob näiteid sõda käsitlevatest filmidest, raamatutest jms;
- toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide ja revolutsiooni teel, analüüsib nende protsesside erinevusi;
- kirjeldab Vene revolutsioonide ja novembrirevolutsiooni tagajärgi ja mõju;
- nimetab Esimese maailmasõja aegseid sõjalise liite ning selgitab mis riigid ja miks sinna kuulusid, sõnastab sõja põhjuseid ja tagajärgi;
- selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu;
- analüüsib Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa sündmuste kontekstis:
 - seostab Eesti omariikluse kujunemist rahvusvaheliste sündmustega (uute rahvusriikide tekkimine esimese maailmasõja käigus, Vene revolutsioonid).

Teadus, tehnika ja kultuur 19. sajandil ja 20. sajandi algul

Õpilane:

- teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel:
 - toob näiteid 19. sajandi meditsiini edusammudest (ravimid, veregruppide avastamine, röntgen, narkoos, rasestumisvastased vahendid jt) ja põhjendab nende tähtsust haigustega võitlemisel, pere planeerimisel, rahvastikuprotsessides jne;
- toob näiteid 19. sajandi teaduse, tehnika, arhitektuuri, kujutava kunsti, moepildi, kirjanduse, muusika jms kohta.

Õppesisu:

Uusaeg

- Uusaja mõiste, üldiseloostus, periodiseering. Ühiskond varauusajal.
- Ususõjad. Prantsusmaa, Inglismaa, Saksamaa sisepoliitika varauusajal
- Absolutism ja valgustus. Louis XIV. 18. sajandi valgustatud absolutism Preisimaa näitel,
- Friedrich II. Inglise kodusõda ja restauratsioon, Inglismaa ja Prantsusmaa,
- Eesti Rootsi ja Vene riigi koosseisus, valitsemine, keskvoim ja aadli omavalitsus, Balti erikord, Põhjasõda, Peeter I, Eesti talurahvas 17. ja 18. sajandil, muutused majanduses ja poliitikas, vaimuelu (religioon, haridus, kirjasõna).
- USA iseseisvumine, Iseseisvussõda, USA riiklik korraldus.
- Prantsuse revolutsioon ja Napoleoni ajastu. Prantsuse revolutsiooni põhjused ja kulg, Napoleoni reformid, Viini kongress ja poliitilised muutused Euroopa kaardil Vestfaali rahu ning Viini kongressi tulemusena, Prantsuse revolutsiooni ja Napoleoni sõdade tähtsus Euroopa ajaloos.
- Kunst, kultuur ja teadus varauusajal
- Kultuur: barokk, klassitsism, romantism.

Maailm 1815-1918

- Viini kongress ja Euroopa uusajal.
- 1848.-49.a revolutsioonid Euroopas.
- Kolonialism ja imperialismi kujunemine.
- Tööstusrevolutsioon, industriaalühiskonna kujunemine.
- 19. saj poliitilised õpetused
- Rahvuslus ja rahvusriigid, rahvusluse kasv Euroopas, rahvusriigi loomine Saksamaa näitel, Saksa keisririik.
- Eesti 19. sajandil ja 20. sajandi algul, Vene impeeriumi äärealade poliitika, talurahvaseadused, rahvuslik ärkamine, selle eeldused, liidrid ja üritused, venestusaeg, 1905. aasta revolutsiooni tagajärjed.
- Esimene maailmasõda, uue jõudude vahekorra kujunemine Euroopas, sõja põhjused, kulg ja tagajärjed, Vene revolutsioonid, maailmasõja mõju Eestile. Eesti iseseisvumine: autonoomiast Vabadussõjani.
- Kultuur 19. sajandil ja 20. sajandi algul: eluolu, ajakirjandus, seltsiliikumine, sh kodukohas.

Põhimõisted

Varauusaeg, uusaeg, periodiseerimine, ajaloo pöördepunkt, ususõda, kodusõda, protestandid, katoliiklased, hugenotid, luterlased, kalvinistid, anglikaanid, Vestfaali rahu, monarh, monarhia, absolutism, absoluutne monarh, valgustatud absolutism, valgustatud monarh, koloonia, emamaa, iseseisvusdeklaratsioon, iseseisvussõda, põhiseadus, demokraatia, seisused, generaalseadid, reform, revolutsioon, Asutav kogu, äärmuslus, žirondiinid, jakobiinid, terror, koodeks, Rootsi aeg, Vene aeg, reduktsioon, restitutsioon, barokk, rokokoo, klassitsism, kongress, lõppakt, restauratsioon, tagurlus, tasakaal, kütused, süsi ja koks, aurumasin, võimsusühikud: hobujõud ja watt, tööstus, vabrik, automatiseerimine, linnastumine, ideoloogia, liberalism, konservatism, sotsialism, rahvuslus, natsionalism, äärmuslus, kommunism, koloonia, koloniseerimine, kolonialism, impeerium, imperialism, reformid, tagurlus, dekabristid, õigeusk, isevalitsus, slavofiil, venestamine, baltisakslane, estoofiil, Antant, Kolmikliit, Keskriigud, atentaat, läänerinne, idarinne, maneööversõda, positsioonisõda, Compiègne'i vaherahu,, veebruari- ja oktoobrirevolutsioon Venemaal, Lenin, kommunistid, Nõukogude Venemaa, iseseisvusmanifest, 23.-24.02.1918, sisepõlemismootor, elekter, hõõglamp, röntgen, raudtee, raudbetoon, rahvastik, aspiriin, narkoos, süstal, pastöriseerimine, valmistoit, krinoliin, targeldamine, frakk, smoking, silinder, romantism, realism, historitsism, impressionism, postimpressionism, juugend.

Praktilised tööd

- Ajajoone koostamine: pöördepunktide, oluliste uusaja sündmuste ja nähtuste märkimine ajajoonele.
- Töö tekstiga: õpilane koostab vähemalt kahe riigi näitel võrdleva tabeli 16.-17. sajandi kodusõdade/ususõdade põhjuste ja tagajärgede kohta.
- Mõistekaart. Õpilane koostab laiendatud mõistekaarte näidetega valitsejatest, valgustusfilosoofidest ja nende vaadetest ja tegevusest.
- Paaristöö: Õpilastele antakse sedelid sündmustega Ameerika Ühendriikide kujunemisloost. Sedelid tuleb järjestada ja sündmuste sisu lahti kirjutada. Töö tulemusel võib valmida digi- või paberplakat teemal Ameerika Ühendriikide loomine, mida klassikaaslastele tutvustatakse.
- Uudisloo koostamine: Louis XVI aresteerimine ja hukkamine.
- Võrdlustabeli koostamine Rootsi ja Vene aja muutustest Eestis.
- Ülesanne piltidega Viini Kongressist.
- Piirkonna tööstusettevõtete kaardistamine 19. sajandil.
- Poliitiliste õpetuste võrdlustabeli koostamine.
- Võrdleva tabeli koostamine valitud riikide kohta (Saksamaa, Prantsusmaa, Austria, Itaalia), sh revolutsiooni põhjused, tähtsamad nõudmised, sündmuste käik, tulemused.
- Arutelu õpilastega: Kas kolonialism on õigustatud lääneliku tsivilisatsiooni, demokraatia ja inimõiguste leviku ja laiendamisega?

- Töö kaardiga: ajalookaardi abil sõjaliste blokkide nimetamine, kontuurkaardile kandmine, sõjakäigu kohta informatsiooni hankimine sõnastamine.

9. klass

Õpitulemused:

Lähiajalugu

Maailm kahe maailmasõja vahel 1918-1939

Õpilane:

- selgitab näidete toel Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide tähtsust lähiajaloos;
- teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis;
- arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda;
- toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid;
- toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide või revolutsiooni teel ja analüüsib nende protsesside erinevusi;
- teab, millised olid Esimese maailmasõja tagajärjed;
- teab, kuidas muutus Euroopa poliitiline kaart pärast Esimest maailmasõda;
- teab ja selgitab Rahvasteliidu Esimese maailmasõja järgset rolli;
- kasutab ajalookaarti ja analüüsib teemakohaseid allikaid.

Eesti Vabadussõda

Õpilane:

- analüüsib Eesti omariikluse kujunemist ja arengut Euroopa sündmuste kontekstis;
- teab, kes olid Jaan Poska, Johan Laidoner ja Julius Kuperjanov ning selgitab nende tähtsust;
- teab, millal toimus vabadussõda;
- teab vabadussõja põhjuseid ja tagajärgi;
- kasutab ajalookaarti sõja pöördeliste sündmuste selgitamisel;
- teab ja selgitab vabadussõja rolli Eesti iseseisvuse kindlustamisel.

Demokraatia ja diktatuurid 1920.-1930. aastatel

Õpilane:

- iseloomustab erinevaid poliitilisi õpetusi ja nende peamisi toetusgruppe ühiskonnas;
- analüüsib, mis on iseloomulik konservatismile, liberalismile ja sotsiaaldemokraatiale tänapäeval;
- kujundab oma poliitilise eelistuse ja põhjendab seda;
- tunneb ära äärmusluse ja populismi tunnused minevikus ja tänapäeval;
- teab demokraatiale iseloomulikke jooni selle kujunemise ajal ja tänapäeval ja toob näiteid demokraatia arengust antiikajast tänapäevani;

- iseloomustab ning võrdleb demokraatlikku ja diktatuurset ühiskonda;
- seletab ja kasutab kontekstis mõisteid demokraatia, diktatuur, autoritarism, totalitarism, fašism, kommunism, natsionaalsotsialism;
- teab, kes olid Benito Mussolini, Adolf Hitler, Jossif Stalin, Franklin D. Roosevelt ja iseloomustab nende tegevust;
- võrdleb autoritarismi ja totalitarismi.

Demokraatlik ja autoritaarne Eesti

Õpilane:

- toob näiteid ühiskonna ümberkorraldamise võimalustest reformide teel ja analüüsib nende mõju;
- nimetab mõjukaid ühiskonnaelu tegelasi ja toob näiteid nende tegevusest;
- selgitab ja toob näiteid mõistete ideoloogia, reform ja revolutsioon kohta;
- kirjeldab ning võrdleb Eesti Vabariigi arengut demokraatliku parlamentarismi aastail ja vaikel ajal.

Majandus maailmas ja Eestis kahe maailmasõja vahel

Õpilane:

- analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ning negatiivset mõju ühiskonnale;
- arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma;
- seisukoha ning põhjendab seda;
- selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega;
- arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda;
- toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid;
- kirjeldab ja võrdleb maailma ning Eesti majandusolusid kahe maailmasõja vahel;
- teab, mis muutused tõi kaasa konveiermeetodi; kasutuselevõtmine;
- teab, mis olid suure majanduskriisi põhjused ja tagajärjed.

Kultuur kahe maailmasõja vahel maailmas ja Eestis

Õpilane:

- teab, kuidas meditsiin on ajas arenenud ja mis võtteid on kasutatud haiguste ja epideemiatega võitlemisel;
- toob näiteid erinevate ajastute kultuurist;
- analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile;
- mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga;
- märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju;
- märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda;

- kirjeldab kultuuri arengut ja eluolu Eesti Vabariigis ning maailmas;
- nimetab uusi kultuurinähtusi ja tähtsamaid kultuurisaavutusi;
- nimetab mõnda kultuuritegelast maailmas ja Eestis ning selgitab tema olulisust kultuuriloos.

Teine maailmasõda 1939–1945

Rahvusvaheline olukord Teise maailmasõja eel

Õpilane:

- toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid;
- arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda;
- analüüsib Euroopa riikide arengut ajaloos mõne riigi näitel;
- teab, milline oli rahvusvaheline olukord Teise maailmasõja eel;
- teab ja kirjeldab sündmuseid, mis viisid Teise maailmasõjani.

Teine maailmasõda

Õpilane:

- toob allikate põhjal esile ajaloosündmuste põhjuse-tagajärje seoseid;
- arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda;
- teab, millal algas ja lõppes Teine maailmasõda;
- toob esile Teise maailmasõja puhkemise põhjused, sõja tulemused ja tagajärjed;
- seletab mõisteid MRP, holokaust, ÜRO;
- kirjeldab ajalookaardile tuginedes Teise maailmasõja sõjategevuse kulgu;
- analüüsib ja hindab inimõiguste rikkumise põhjuseid ajaloolises kontekstis.

Eesti Teises maailmasõjas

Õpilane:

- toob näiteid rahvastikurännetest, selgitades nende põhjusi ja tagajärgi;
- analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel;
- analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist;
- selgitab MRP ja baaside lepingu tähtsust Eesti ajaloos;
- selgitab Eesti iseseisvumise kaotamise põhjuseid, tagajärgi, sündmuste käiku ja seoseid tänapäevaga;
- selgitab mõisteid MRP, küüditamine, baaside leping, okupatsioon;
- analüüsib eestlaste valikuid Teises maailmasõjas.

Maailm pärast Teist maailmasõda

Külm sõda

Õpilane:

- arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ning põhjendab seda;

- selgitab näidete toel Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide tähtsust lähiajaloos;
- iseloomustab külma sõja kujunemist ja olemust, toob esile selle avaldumise valdkonnad ja vormid;
- seletab ja kasutab kontekstis mõisteid külma sõda, kriisikolle, raudne eesriie.

Demokraatlik maailm pärast Teist maailmasõda

Õpilane:

- analüüsib inimeste võimalusi ja valikuid minevikus ja tänapäeval isikute näitel;
- selgitab näidete toel Euroopa suurriikide ja Ameerika Ühendriikide tähtsust lähiajaloos;
- arutleb märksõnade või küsimuste toel ajaloosündmuste ja -nähtuste üle, kujundab oma seisukoha ja põhjendab seda;
- kirjeldab tööstusriikide arengut USA ja Saksamaa Liitvabariigi näitel;
- teab, kes olid Martin Luther King, Margaret Thatcher ja Ronald Reagan ning iseloomustab nende tegevust;
- iseloomustab erinevaid sotsiaalseid liikumisi ja toob näiteid;
- kirjeldab Saksamaa poliitilist olukorda ajaloo kaardi toel.

Kommunistlikud riigid ja Eesti NSV

Õpilane:

- analüüsib allikate usaldusväärsust eri aspekte hinnates, teab, et allika sõnum sõltub autori positsioonist;
- iseloomustab põhitunnuste kaudu erinevaid ajalooperioode;
- nimetab NSVL liidreid (Stalin, Hruštšov, Brežnev, Gorbatsšov) ning iseloomustab nende võimuperioodi;
- võrdleb eri perioode arutluse käigus;
- toob esile kommunistlikule ühiskonnale iseloomulikke jooni (võimu koondumine, vastandumine läänele, propaganda jne);
- selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu;
- kirjeldab nõukogude võimu mõju Eesti ajaloole pärast Teist maailmasõda, toob välja iseloomulikud jooned näidete abil, kasutab mõisteid õiges kontekstis.

Kultuur ja eluolu 20. sajandi teises pooles maailmas ja Eesti NSV-s

Õpilane:

- kirjeldab, kuidas on erineval ajal maailmas korraldatud inimeste heaolu, tuues näiteid hariduse, tervishoiu, igapäevaelu ja turvalisuse korraldusest;
- toob näiteid hariduse, tervishoiu, sotsiaal- ja igapäevaelu valdkonnast eri ajastutel;
- märkab kodukoha kultuuripärandit ja teab selle kujunemislugu, mõistab, et kultuuripärandi tähendus võib ajas muutuda;
- analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile;

- mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga;
- toob näiteid erinevate ajastute kultuuripärandist;
- iseloomustab kultuuri ja eluolu muutumist 20. sajandi teisel poolel;
- teab mõnda maailma ja Eesti tuntud kultuuritegelast ja selgitab nende tähtsust.

Eesti iseseisvuse taastamine

Õpilane:

- teeb allikate põhjal järeldusi, hinnates väiteid, taotlusi ja veendumusi ajaloolises kontekstis;
- selgitab, kuidas igal inimesel on võimalik olla traditsioonide hoidmise kaudu kultuuripärandi kandja;
- selgitab näidete abil, kuidas muutused maailmas on mõjutanud Eesti ajalugu;
- kirjeldab Eesti iseseisvuse taastamist ja Eesti Vabariigi arengut;
- seletab ja kasutab kontekstis mõisteid perestroika, glasnost, Balti kett, laulev revolutsioon;
- nimetab võtmeisikuid Eesti iseseisvuse taastamise protsessis ja annab hinnangu nende tegevusele ajaloolises kontekstis.

Maailm 1990. aastatest alates

Õpilane:

- iseloomustab nüüdisaja demokraatlikku ühiskonda mõne riigi näitel;
- selgitab, kuidas tootmine, tarbimine ja inimeste elatustase on seotud loodusressursside kasutamisega;
- märkab Eesti ja maailma kultuuri seoseid ja vastastikust mõju;
- analüüsib teaduse ja tehnika arengu positiivset ja negatiivset mõju ühiskonnale ja kultuurile;
- mõistab inimkonna eetilisi valikuid ja vastutust ühiskonna ees seoses teaduse ja tehnika arenguga;
- toob esile kommunistliku süsteemi kokkuvarisemise põhjused ja tagajärjed;
- teab ja näitab muutusi maailma poliitilisel kaardil 1990. aastatel;
- teab ja toob näiteid globaalprobleemide kohta;
- analüüsib kriitiliselt mineviku tõlgendusi ja nende mõju iseenda ning kogukonna olevikule ja tulevikule.

Õppesisu:

Maailm kahe maailmasõja vahel 1918-1939

- Rahvusvaheline olukord, Pariisi rahukonverents, poliitiline kaart pärast Esimest maailmasõda, Versailles' süsteem. Rahvasteliidu tegevus ja mõju, sõjakollete kujunemine Aasias ja Euroopas.
- Maailmamajandus, ülemaailmse majanduskriisi põhjused, olemus ja tagajärjed.
- Demokraatia ja diktatuuri põhijooned. Demokraatia Ameerika Ühendriikide näitel, autoritarism Itaalia näitel, totalitarism NSV Liidu ja Saksamaa näitel.

- Eesti Vabariik, Vabadussõda, Asutav Kogu, maareform ja põhiseadus, demokraatliku parlamentarismi aastad, vaikiv ajastu, majandus, kultuur ja eluolu, välispoliitika.
- Kultuur ja eluolu kahe maailmasõja vahel, uued kultuurinähtused, teadus, tehnika areng, aatomiuringud, auto ja lennuk, raadio, kino ja film, kirjandus ja kunst, uued propagandavahendid.
- Kultuur ja eluolu paikkonnas 20. sajandi algul.

Teine maailmasõda 1939–1945

- Rahvusvaheline olukord.
- Lääneriikide järeleandmised Saksamaale. München. MRP.
- Sõjategevuse üldiseloostus, sõja algus ja lõpp, sõdivad pooled, rinded, holokaust, ÜRO asutamine.
- Eesti Teise maailmasõja ajal, baaside ajastu, iseseisvuse kaotamine, juuniküüditamine, sõjategevus Eesti territooriumil, Nõukogude ja Saksa okupatsioon. Teise maailmasõja mõjud maakonnas ja linnas.

Maailm pärast Teist maailmasõda

- Külma sõda, külma sõja põhijooned ja avaldumisvormid, kriisid ja sõjad.
- Läänemaailm USA ja Saksamaa Liitvabariigi näitel. USA ühiskond, sisepoliitika, ühiskondlikud liikumised, välispoliitika. Saksamaa Liitvabariigi majanduse areng, Ida- ja Lääne-Saksamaa suhted.
- Kommunistlikud riigid, kommunistliku süsteemi teke.
- NSV Liit, stalinism, sula, stagnatsioon.
- Eesti Nõukogude okupatsiooni all, piiride muutumine, repressioonid, kollektiviseerimine, industrialiseerimine, poliitiline juhtimine, kultuur ja eluolu.
- Kommunistliku süsteemi lagunemine, perestroika ja glasnost, Mihhail Gorbatšov, Boris Jeltsin, Saksamaa ühinemine.
- Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamine. Laulev revolutsioon, Balti kett, põhiseadusliku korra taastamine.
- Maailm alates 1990. aastast, üldülevaade, Euroopa Liidu laienemine, NATO laienemine, uued vastasseisud.
- Kultuur ja eluolu 20. sajandi teisel poolel. Teaduse ja tehnika areng, aatomiuringud, infotehnoloogia, massikultuur, naine ja ühiskondlik elu, muutused mentaliteedis.
- Poliitilised liikumised, kultuur ja eluolu ning ajalooline mälu ja mäluasutused kodukohas.

Põhimõisted

Compiègne'i vaherahu, Pariisi rahukonverents, Versailles' süsteem, Euroopa poliitiline kaart pärast Esimest maailmasõda, Rahvasteliit, reparatsioonid, Vabadussõda, Tartu rahu, Jaan Poska, Võnnu lahing, Julius Kuperjanov, Johan Laidoner, Landeswehri sõda, välisriikide abi, demokraatia, diktatuur, autoritarism, totalitarism, fašism, kommunism, natsionaalsotsialism, Adolf Hitler, Benito Mussolini, Jossif Stalin, Franklin D. Roosevelt, maareform, Asutav

Kogu parlamentarism, põhiseadus, vaikiv ajastu, meeste ja naiste roll poliitikas ning ühiskonnas (nt. Jaan Tõnisson, Konstantin Päts, Alma Ostra-Oinas, Minni Kurs-Olesk, Marie Reisik), konveiermeetod, inflatsioon, ülemaailmne majanduskriis, uus kurss, maaseadus, rahareform, uued valdkonnad kultuuris ja saavutused teaduses (tehnika, kino, film, kirjandus, teater, muusika jne), kultuur ja eluolu paikkonnas, anšluss, Müncheni kokkulepe, MRP, Hispaania kodusõda, Etioopia kriis, Mandžuuria kriis, Saksamaa taasrelvastumine, Saksamaa "Kolmas riik", sõjategevus ida- ja läänerindel, Stalingradi lahing, teise rinde avamine (Normandia dessant), Talvesõda, Pearl Harbor, tuumarelva leiutamine ja kasutamine, koostöö liitlastega, ÜRO, Atlandi Harta, inimsusevastased kuriteod (holokaust, genotsiid), baaside leping, baaside ajastu, annekteerimine, Konstantin Päts, küüditamine, suur põgenemine, nõukogude okupatsioon, Saksa okupatsioon, külm sõda, Trumani doktriin, Marshalli plaan, raudne eesriie, külma sõja kriisikolled (nt Berliini kriis, Korea sõda, Suessi kriis, Kariibi ehk Kuuba kriis, Ungari ülestõus, Vietnami sõda, Praha kevad, Afganistani sõda), heaoluühiskond, mustanahaliste ja naiste õigused, jagatud Saksamaa, noorteliikumised, hipide liikumine, globaliseerumine, NATO, Euroopa Liit, võtmeisikud (nt. Margaret Thatcher, Ronald Reagan, Martin L. King, Elisabeth II, Rosa Parks, Rachel Carson, Madeleine Albright, Hanna Arendt, Indira Ghandi, Ruth Bader Ginsburg, John F. Kennedy, Richard Nixon, Mahatma Gandhi), NSV Liit, stalinism, sula, stagnatsioon, poliitiline juhtimine, kommunistliku partei liidrid Stalinist kuni Gorbatšovini, metsavendlus, kollektiviseerimine, industrialiseerimine, plaanimajandus, massirepressioonid, küüditamine, dissident, võtmeisikud (nt. Leida Laius, Johannes Käbin, Karl Vaino, Vaino Väljas), infotehnoloogia areng, massikultuur ja kõrgkultuuri valitud näidete põhjal, laulev revolutsioon, Balti kett, fosforiidikampaania, IME, Rahvarinne, suveräänsusdeklaratsioon, MRP-AEG, perestroika, glasnost, rahareform Eestis, võtmeisikud (nt Lennart Meri, Mart Laar, Edgar Savisaar Marju Lauristin, Lagle Parek, Mihhail Gorbatšov, Boris Jeltsin), NSVL lagunemine, Saksamaa taasühinemine, rahvusvahelised organisatsioonid (NATO, EL laienemine, ÜRO), rahu ja konfliktide lahendamine, identiteet ja mitmekesisus, energiamajandus, globaalprobleemid (nt epideemiad, demograafiline olukord, kliimaküsimused, terrorism).

Praktilised tööd

- Võrdlev tabel Pariisi rahukonverentsi eesmärkidest ja otsustest suurriikide Suurbritannia, Ameerika Ühendriigid ja Prantsusmaa näitel.
- Töö kaardiga: vabadussõja algus, pöördelised lahingud, rinde muutumine. Kasutada ajaloo atlast.
- Võrdlemine. Erinevad riigivalitsemise vormid-tunnused: demokraatia ja diktatuur.
- Rühmatöö: võrdleva tabeli koostamine Eesti demokraatliku ja autoritaarse perioodi kohta.
- Arutelu. Põhjus-tagajärg seosed majanduskriisi näitel: miks ja millal algas, milline oli tulemus?

- Rühmatöö. Uuritakse kodukohas olevaid hooneid, mälestusmärke, mis on omased kahe maailmasõja vahelisele perioodile.
- Kontuurkaardi täitmine 1930. aastate konfliktide kohta.
- Töö kaardiga: erinevad II maailmasõja rinded. Sõjaplaanid.
- Töö allikatega: eestlaste valikud Teises maailmasõjas.
- Töö kaardiga: Külma sõja konfliktid ja kriisikolled kaardil.
- Rühmatöö, plakati koostamine.
- Vestlus/intervjuu: õpilased uurivad kodus vanematelt, vanavanematelt ja/või perekonna tuttavatelt, missugune oli eluolu nõukogude ajal (kool, poes käimine, elamud, kultuur, meelelahutus jne).
- Kontuurkaart: Balti kett kandmine kontuurkaardile ning selgitamine, miks see toimus, kus ja millal.
- Ajajoon: Euroopa Liidu ja NATO laienemine.

8.3. Ühiskonnaõpetus

8.3.1. Õppeaine kirjeldus

Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste sotsiaalse kompetentsuse kujunemises. Ühiskonnaõpetus aitab õpilasel arendada ettevõtlikkust ning kujuneda ennast teostavaks, kaasinimesi arvestavaks, sotsiaalselt pädevaks ja toimetulevaks ühiskonnaliikmeks. Ühiskonnaõpetuse tunnis omandatud teadmised, oskused ja hoiakud seostuvad tihedalt teistes õppeainetes (ajaloos, geograafias, inimeseõpetuses jt) õpituga, olles aluseks elukestvatele õppele. Põhikooli ühiskonnaõpetus käsitleb kõige üldisemal kujul ühiskonna toimimist, kodaniku seoseid ühiskonna põhivaldkondadega (majanduse, poliitika ja õigusega), ent ka suhteid erinevate sotsiaalsete rühmadega. Kodanikuna mõistetakse demokraatliku ühiskonna liiget, kes suhtleb ühiskonna institutsioonidega, lähtudes oma huvidest ja võimalustest. Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste väärtushinnangute ja hoiakute kujunemises, sh ettevõtlikkus, seaduste austamine, töökus, sooline võrdõiguslikkus, vabadus, kodanikualgatus, sotsiaalne õiglus ja kodanike võrdne kohtlemine, inimõiguste austamine, mõistev suhtumine erinevustesse, tauniv suhtumine eelarvamustesse, säästlik suhtumine keskkonda, lugupidav suhtumine teiste rahvaste ja maade kultuuritraditsioonidesse ning soov neid tundma õppida; oma maa kultuuripärandi väärtustamine; teadvustamine, et kõikide maailma riikide elatustase ei ole võrdne ja maailmas on palju vaesust ning paljude inimeste materiaalne heaolu on võimalikuks saanud looduse ja tuleviku arvelt jne.

Ühiskonnaõpetuse eesmärk on praktiliste ülesannete, probleemide analüüsimise ja ainealaste põhimõistete omandamise kaudu saada tervikpilt ühiskonna toimimisest. Tähtsal kohal on igapäevaeluga seonduvate probleemide lahendamine ning asjatundlike otsuste tegemise oskuste kujunemine, mis aitab õpilasel ühiskonnas toime tulla. Nii kujuneb õpilasel tervikpilt ühiskonnast, kus teadvustatakse inimtegevuse ja looduse vastastikust mõju ning väärtustatakse jätkusuutlikku eluviisi.

Õppeprotsessis on oluline koht uurimuslikel õpivõtetel, mille toel omandavad õpilased probleemide seadmise, hüpoteeside sõnastamise, töö kavandamise ja korraldamise, kriitilise mõtlemise ning tulemuste tõlgendamise ja esitamise oskused, esitades materjale

nii suuliselt kui ka kirjalikult ning kasutades näitlikustamiseks mitmesuguseid visuaalseid vorme ja võimaluse korral rakendatakse seda praktikas, nt demokraatia koolis, kodanikualgatus, vabatahtlik tegevus kodukohas jm.

Aktiivseks kodanikuks olemine tähendab kodanike kaasatust laiemalt, mitte ainult hääletamist valimistel. See avardab ka ühiskonnaõpetuse praktilise õppe võimalusi noorte jaoks, kes pole veel hääleõiguslikud (nt õpilaste võimekuse piires koolielu korraldamises, tarbijahariduses, kodanikualgatuses). Õppes kasutatakse tehnoloogilisi vahendeid, sh IKT võimalusi.

8.3.2. II kooliaste

I kooliastmes on ühiskonnaõpetuse teemad lõimitud inimeseõpetuse ainekavva. II ja III kooliastmes õpitakse ühiskonnaõpetust eraldi ainena. II kooliastmes tutvub õpilane oma lähiümbruse sotsiaalsete suhete süsteemiga, keskendudes sotsiaalselt erinevate isiksuste ja rühmade kooseksisteerimisele. Käsitluse keskmes on inimesed meie ümber, kool ning õpilase kodukoht.

Taotleme, et II kooliastme lõpuks on õpilane omandanud järgmised teadmised, oskused hoiakud:

- 1) teab kodukohas tegutsevaid kodanikuühendusi ja -algatusi;
- 2) teab lapse õigusi ja olulisemaid inimõigusi;
- 3) teab, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed ja peavad seadusi täitma;
- 4) mõistab, kuidas demokraatia põhimõtted saavad toimida koolis; toetab oma käitumise ja osalemisega koolidemokraatiat;
- 5) teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslikke institutsioone ja olulisemaid ametikohti;
- 6) eristab fakti arvamusest, teab, mis tunnuste alusel hinnata allikate usaldusväärsust;
- 7) teab, et autoriõigused on kaitstud seadusega ja autorile tuleb viidata;
- 8) teab, et inimesed on erineva kultuuritaustaga, saab aru, kui kedagi kultuurilise erinevuse tõttu diskrimineeritakse ja otsib vajaduse korral abi;
- 9) teab, et iga inimene on käitumise, hoiakute ja panusega kultuurikandja ja -looja;
- 10) tunneb tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust abi otsida, kasutab turvaliselt dokumente ja pangakaarti;
- 11) oskab oma aega ja raha planeerida, võimeid ja võimalusi arvestada;
- 12) käitub teadliku tarbijana.

II kooliastme lõpuks on õpilane saavutanud järgmised õpitulemused:

- 1) teab Läänemere-äärseid riike ja näitab neid kaardilt;
- 2) esitab positiivseid ja negatiivseid näiteid riikidevahelisest koostööst või selle puudumisest;

- 3) toob näiteid koostööst oma kogukonnas: kodanikuühendused ja -algatused, noorte organiseeritud koostöövormid;
- 4) loetleb kodukohas lahendamist vajavaid probleeme ja pakub neile lahendusi;
- 5) leiab eakohaseid võimalusi eneseteostuseks kogukonna liikmena;
- 6) nimetab inimõigusi ja selgitab nende olulisust;
- 7) nimetab lapse õigusi ja kohustusi, märkab laste õiguste rikkumist ja otsib vajaduse korral abi;
- 8) toob näiteid, kuidas inimeste õigused on seadusega kaitstud;
- 9) kaitseb seisukohta, et keegi ei ole seadustest kõrgemal;
- 10) kirjeldab demokraatia põhimõtete toimimist koolis, selgitades õpilasesinduse rolli koolielu kujundamisel;
- 11) osaleb oma klassi otsustusprotsessides demokraatia põhimõtteid arvestades;
- 12) leiab ja võrdleb erinevatest allikatest pärit infot;
- 13) selgitab fakti ja arvamuse erinevust, toob näiteid;
- 14) kasutab viitamist nõuetekohaselt;
- 15) tunneb ära ja toob näiteid kultuurikonfliktide ja kultuurilise diskrimineerimise kohta;
- 16) mõistab, et inimesed võivad näha maailma erinevalt;
- 17) toob näiteid erinevatest kultuurinähtustest, millega ta on kokku puutunud;
- 18) toob näiteid, milliste tunnuste põhjal saab inimene end kultuuriliselt määratleda;
- 19) toob näiteid isikut tõendavate dokumentide õigest ja valest kasutamisest;
- 20) loetleb tervise ja turvalisuse ohtusid, oskab ohu korral abi otsida;
- 21) nimetab ohtusid internetis ja selgitab, kuidas end nende eest kaitsta, käitub ohutult;
- 22) teab internetipanga ja pangakaardi kasutamisega seotud ohtusid ja käitub turvaliselt;
- 23) oskab oma aega ja tegevusi planeerida;
- 24) toob näiteid erinevatest seaduslikest rahateenimise võimalustest;
- 25) koostab eelarve etteantud piirides;
- 26) kirjeldab säästmise võimalusi igapäevaelus, toob näiteid;
- 27) selgitab näidete põhjal vajaduste, soovide ja võimaluste erinevusi.

Õpitulemused:

Demokraatia põhimõtted ja selle toimimine

Õpilane:

- teab kodukohas tegutsevaid kodanikuühendusi ja -algatusi;
- loetleb kodukohas lahendamist vajavaid probleeme ja pakub neile lahendusi;
- leiab eakohaseid võimalusi eneseteostuseks kogukonna liikmena;
- osaleb oma klassi otsustusprotsessides demokraatia põhimõtteid arvestades;
- teab lapse õigusi ja olulisemaid inimõigusi ning selgitab nende olulisust;
- teab, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed ja peavad seadusi täitma;
- kirjeldab, kuidas demokraatia põhimõtted saavad toimida koolis; toetab oma käitumise ja osalemisega koolidemokraatiat;
- teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslikke institutsioone ja olulisemaid ametikohti.

Allikad ja autoriõigused

Õpilane:

- eristab fakti arvamusest, teab, mis tunnuste alusel hinnata allikate usaldusväärsust;
- reab, et autoriõigused on kaitstud seadusega ja autorile tuleb viidata.

Kultuur

Õpilane:

- teab, et inimesed on erineva kultuuritaustaga, saab aru, kui kedagi kultuurilise erinevuse tõttu diskrimineeritakse ja otsib vajaduse korral abi;
- teab, et iga inimene on käitumise, hoiakute ja panusega kultuurikandja ja -looja.

Planeerimine ja tarbimine

Õpilane:

- tunneb tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust abi otsida, kasutab turvaliselt dokumente ja pangakaarti;
- oskab oma aega ja raha planeerida, võimeid ja võimalusi arvestada;
- käitub teadliku tarbijana;
- toob näiteid erinevatest seaduslikest rahateenimise võimalustest;
- koostab eelarve etteantud piirides;
- kirjeldab säästmise võimalusi igapäevaelus, toob näiteid.

Õppesisu:

Demokraatia põhimõtted ja selle toimimine

- Seadused ja institutsioonid. Peamised põhiseaduslikud institutsioonid ja nende funktsioonid.
- Demokraatia klassis, koolis ja kogukonnas. Õpilasomavalitsus, õpilaste osalemine koolielu korraldamises ja õpilasesinduses, kooli kodukord.

- Õiguste, kohustuste ja vastutuse tasakaal.

Allikad ja autoriõigused

- Faktid, arvamus, põhjendamine, viitamine.

Kultuur

- Kultuurilised erinevused ja nende aktsepteerimine.
- Kultuur, religioon, võrdõiguslikkus ja sallivus.
- Eestis ja õpilase klassis, koolis ja kodukohas elavad rahvarühmad (sotsiaalsed, rahvuslikud, religioossed jm).
- Sooline võrdõiguslikkus.
- Pere ja suguvõsa, kogukond.

Planeerimine ja tarbimine

- Aja ja kulutuste planeerimine ning raha kasutamine, laenamine ja säästmine.
- Elukutsed – teadmised ja oskused. Elukestev õpe. Elukutsed ja ettevõtted kodukohas.
- Teadlik, säästev tarbimine. Töökultuur ja tööeetika.

Põhimõisted

Kohalik omavalitsus, seadus, lapse õigused, peamised inimõigused, sõnavabadus ja selle põhimõtted, demokraatia, vabatahtlik tegevus, kodanikuühendus, fakt, arvamus, allikas, argumenteerimine, autoriõigused, viitamine, risk, turvalisus, aja- ja kulutuste planeerimine, tarbimine ja tarbija, raha kogumine, säästmine ja laenamine, tarbimisotsuste mõju keskkonnale ja kogukonnale, elukutsed ja ettevõtted kodukohas, kultuur, religioon, võrdõiguslikkus ja sallivus.

Praktilised tööd

- KOV esindajaga kohtumine ja/või KOV külastus. Õpilased saavad teha ettepanekuid kodukohas vajalikest muudatustest või algatustest.
- Arvamusloo või referaadi kirjutamine kasutades usaldusväärseid allikaid ja korrektset viitamist.
- Rollimängud, kohtumised erinevate kultuurikandjatega enda kogukonnast ja kaugemalt.
- Kohaliku ettevõtte külastus.

8.3.3. III kooliaste

III kooliastmes käsitletakse riiklike institutsioonide funktsioone ja toimimispõhimõtteid. Riigivalitsemisega tutvudes käsitletakse põhiseaduslikke institutsioone. Oluline on pöörata tähelepanu kodanikuõigustele ning poliitika avaldumisele igapäevaelus.

Majandusteemade käsitlemine III kooliastmes keskendub isiklikule majandamisele, ettevõtlusele, riigi majanduse reguleerimisele ja turumajanduse sotsiaalsetele mõjudele. Ainet käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seostatult.

Taotleme, et III kooliastme lõpuks on õpilane omandanud järgmised teadmised, oskused hoiakud:

- 1) teab, et Eesti peab arvestama rahvusvahelise olukorra ja rahvusvaheliste suhetega;
- 2) teab, kuidas kujunes ja kuidas toimib tänapäeva demokraatlik ühiskond;
- 3) tunneb ära ja toob näiteid demokraatia kesksete tunnuste ja nende rikkumise kohta; toob näiteid, milliseid tagajärgi üksikisikule toob endaga demokraatia hävimine;
- 4) märkab, mis võib ohustada demokraatiat tänapäeval, selgitab, tuginedes minevikunäidetele;
- 5) teab Eesti riigi juhtimisega seotud põhiseaduslike institutsioonide ülesandeid;
- 6) mõistab ühiskonna sektorite spetsiifikat ja rolli ühiskonnas;
- 7) teab majanduse toimimise põhijooni, teab oma õigusi ja kohustusi tarbijana, oskab oma õigusi kaitsta;
- 8) analüüsib oma võimalusi tulevase töötajana ja ettevõtjana ning kavandab edasist haridusteed lähtuvalt oma huvidest ja võimetest ning ühiskondlikest teguritest;
- 9) seostab demokraatiat inimõiguste kaitsega;
- 10) analüüsib õiguste ja kohustuste, vabaduse ja vastutuse seost;
- 11) teab, et Eesti Vabariigi põhiseadus on kõrgeim õigusakt ja oskab sealt leida vajalikku infot;
- 12) teab ja väärtustab kodanikuühiskonna võimalusi korraldada elu kodukohas, piirkonnas, riigis ja rahvusvaheliselt;
- 13) teab Eesti riigi ja selle kodanike õigusi, võimalusi ja kohustusi, mis tulenevad Euroopa Liidu liikmelisusest;
- 14) hindab infoallikaid kriitiliselt ja kujundab oma arvamuse, järgib autoriõiguse ja intellektuaalse omandi kaitse põhimõtteid;
- 15) märkab kultuuride ja sotsiaalsete rühmade mitmekesisust, diskrimineerimist, sekkub oma võimaluste kohaselt;
- 16) analüüsib tervise- ja turvariske, oskab vältida ohtusid ja teab, kust vajaduse korral otsida abi.

III kooliastme lõpuks on õpilane saavutanud järgmised õpitulemused:

- 1) analüüsib näidete põhjal suur- ja väikeriikide, naaberriikide, demokraatlike ja mittedemokraatlike riikide vastastikuseid suhteid;
- 2) selgitab riikide koostööd rahvusvahelistes organisatsioonides, toob näiteid;
- 3) teab erinevaid demokraatlikus ühiskonnas osalemise võimalusi, toob näiteid;
- 4) selgitab näidete abil võimude lahususe põhimõtet;

- 5) loetleb demokraatliku ühiskonna tunnuseid, selgitab, mille poolest erinevad demokraatlik ühiskond ja diktatuur;
- 6) toob näiteid erinevatest võimalustest, kuidas käituda demokraatia põhimõtteid järgides;
- 7) selgitab avaliku konkursi tähtsust;
- 8) teeb vahet riigi-, era- ja kodanikusektoril, toob näiteid nende tegevusest ja koostööst ühiskonnas ja üksikisikute võimalusest osaleda riigi-, era- ja kodanikusektoris;
- 9) kirjeldab erinevate majandussüsteemide iseloomulikke tunnuseid ja toimimist;
- 10) teab maksude vajalikkust ühiskonna toimimisel, eristab otseseid ja kaudseid makse;
- 11) analüüsib vabalt valitud näidete põhjal inimeste tarbimiskäitumist;
- 12) selgitab liigtarbimise põhjusi ja mõju üksikisikule, ühiskonnale ja keskkonnale;
- 13) analüüsib valitud erialal tegutsemise võimalusi, lähtudes eriala spetsiifikast ja tuues esile palgatöötajana ja ettevõtjana tegutsemise erisused;
- 14) teab, mis on sotsiaalne ettevõtlus, ja toob näiteid selle võimalustest;
- 15) märkab ohtu demokraatiale enda ümbruskonnas ja ühiskonnas ning on valmis sellele oma võimaluste piires vastu seisma;
- 16) toob näiteid oma õigustest ja kohustustest koolis, perekonnas ja ühiskonnas, selgitades õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid;
- 17) selgitab soorollide ja soostereotüüpsete hoiakute mõju inimese valikutele;
- 18) teab, mis on õigusriik, ja selgitab selle toimimise põhimõtteid;
- 19) nimetab põhiseaduse abil Vabariigi Valitsuse, Riigikogu, Vabariigi Presidendi ja kohaliku omavalitsuse peamisi ülesandeid;
- 20) teab võimalusi, kuidas kodanikud ja mittekodanikud saavad mõjutada ühiskonna toimimist;
- 21) analüüsib enda võimalusi kooli ja kogukonna elu ning kohaliku omavalitsuse poliitika kujundamisel;
- 22) teab Euroopa Liidu liikmesriike ja mõistab, miks Euroopa Liidu liikmesriik peab liikmelisusest tulenevaid kohustusi täitma;
- 23) toob näiteid Euroopa Liidu kodanike õigustest ja võimalustest, seostades neid enda eluga;
- 24) oskab allikatest leida asjakohast infot oma arvamuse kujundamiseks;
- 25) tunneb ära valeuudise ja propaganda ja teab, miks need võivad olla ohtlikud;
- 26) oskab kasutada allikaid õppetöös, viitab ja tsiteerib nõuetekohaselt;
- 27) võrdleb tõekspidamisi, tavasid ja praktikaid erinevate kultuuride ja subkultuuride näitel;

- 28)mõistab koostöövõimaluste otsimise vajalikkust kultuuriliste erimeelsuste puhul;
- 29)märkab ja analüüsib diskrimineerimisjuhtumit ja pakub välja lahendusi;
- 30)toob näiteid kultuurilaenude ja -mõjutuste kohta eesti kultuuris;
- 31)mõistab identiteedi määratlust, selgitab näidete varal, mis on sotsiaalne, kultuuri- ja rahvuslik identiteet ning mitmikidentiteet;
- 32)toob näiteid stereotüüpide, vaenukõne ja sallimatuse kohta ning mõistab nende ohtu ühiskonnale;
- 33)analüüsib oma kogemuste põhjal iseenda kultuuritarbimist;
- 34)selgitab, miks on oluline tunda kultuuripärandit;
- 35)toob näiteid Eesti kultuuri levikust maailmas;
- 36)analüüsib riske, teeb ettepanekuid nende maandamiseks, demonstreerib õpituatsioonis ohuolukorra asjakohast lahendamist, selgitades oma käitumist.

9. klass

Õpitulemused:

Ühiskond ja sotsiaalsed suhted

Õpilane:

- mõistab, et ühiskond on terviklik süsteem, kus erinevad osapooled mõjutavad ning samas sõltuvad teineteisest;
- oskab tuua näiteid sektorite tegevusest ja koostööst ühiskonnas ning üksikisikute kokkupuudetest ja/või võimalusest osaleda avaliku sektori, erasektori ja vabakonna tegevuses;
- mõistab, et ühiskond koosneb mitmetest vastanduvate huvidega rühmadest nt iga; sugu; tervises seisund; elukoht; kultuuriline, religioosne ja rahvuslik identiteet jm;
- oskab analüüsida peamisi rahvastikunäitajaid ning mõistab, milliseid järeldusi on nende andmete alusel võimalik ühiskonna kohta langetada või milliseid tulevikuprognoose teha;
- teab, kuidas kaasaja ühiskondi mõjutab ränne ning milles erinevad/sarnanevad kodaniku õigused ja kohustused mittekodaniku õigustest ja kohustustest;
- oskab avaldada põhjendatud arvamust teemal, kes on hea kodanik ning kuidas selleks saada;
- mõistab, miks on hästi toimiva ühiskonna jaoks oluline arvestada inimeste erisustega;
- teab, milline tähtsus on identiteedil inimese elus ning kuidas ühiskond mõjutab selle kujunemist;
- mõistab koostöövõimaluste otsimise vajalikkust kultuuriliste/maailmavaatelist (poliitiliste) erimeelsuste puhul;
- mõistab, millised on tema kui lapse õigused ja kohustused, millised kohustused ja õigused on tema vanematel;

- oskab selgitada ja põhjendada, milliste õiguste ja vabaduste kaitse peab olema ühiskonna kõrgendatud tähelepanu all;
- arutleb, tulenevalt oma rollist perekonnas, vastutuse võtmise olulisuse üle ning selle üle, kuidas noorukiea õigused ja vastutus erineb väikelapse või täiskasvanu omadest;
- selgitab õiguste ja kohustuste omavahelisi seoseid. Saab aru, milline on õiguste ja privileegide vahekord;
- teab, millised on peamised inimõigused (sh lapse õigused) ning kus need on sätestatud;
- oskab märgata vägivalda ja kuritarvitamist enda ümber ning tunneb lihtsamaid sekkumise võtteid/võimalusi;
- analüüsib oma lähiümbrust märgates puudusi väärikas käitumises inimeste vahel ning oskab välja pakkuda lahendusi selliste olukordade ennetamiseks, lahendamiseks;
- mõistab, et elu toob kaasa kriise, kuid teab, et nendeks on võimalik valmistuda;
- teab, mida enda ja lähedaste kaitsmiseks peab kriisiolukordades esmajoones tegema ja kuhu abi saamiseks pöörduma.

Meedia ja teave

Õpilane:

- teab ajakirjanduse rolli (informeerimine, tähelepanu juhtimine probleemidele, meelelahutus jm) ja vastutust avaliku arvamuse kujundamisel ühiskonnas;
- oskab vahet teha erinevat tüüpi meediasisul (professionaalne ajakirjandus versus "näiline ajakirjandus" (huvirühmade meedia, sotsiaalmeedias sisuloojad ja suunamudijad jms), süvavõltsingu kasutamine);
- selgitab, millised on ajakirjanduse standardid;
- teab, milles seisneb sõnumite võimendamine ja mullistumine;
- mõistab, millistes olukordades mõjutamine toimub ning oskab märgata enda ümber erinevat liiki turunduskommunikatsiooni kui ka poliitilist propagandat;
- mõistab, mis on infosõda ning kuidas kasutatakse vastandumist jm infomüra, et mõjutada demokraatliku arutelu;
- tunneb ja oskab rakendada võtteid, kuidas vaeuudist ära tunda.

Demokraatlik riik ja valitsemine

Õpilane:

- teab, millised on demokraatia aluspõhimõtted ja väärtused osates märgata demokraatia toimimist või selle puudumist nii oma suhtlusingis, perekonnas, koolis kui ka laiemalt kogukonna ja ühiskonna tasandil;
- väärtustab demokraatliku otsustusprotsessi teades, milline on üldiselt vabade valimiste protseduur ning millistest põhimõtetest see lähtub;
- saab aru, miks on oluline teadlik hääletamine ja maailmavaatelistel eelistustel omamine;
- tunneb huvi ühiskonnas toimuva vastu ning saab aru, kuidas riigis või kogukonnas langetatavad otsused võivad mõjutada tema tulevikku;

- tunneb demokraatlikke sekkumisvõimalusi otsustusprotsessidesse (nt: allkirja andmine petitsioonile või rahvaalgatusele; osalemine miitingutel ja marssidel; toodete teadlik boikoteerimine; streikimine; ühiskonnakriitika avaldamine; osalemine erakonna tegevuses; hääletamine valimistel ja referendumitel);
- väärtustab ja oskab rakendada demokraatliku käitumist s.h arutelukultuuri rühmas;
- teab, et demokraatia toimimine pole iseenesest mõistetav, vaid eeldab demokraatlike reeglite väärtustamist ja rakendamist igal elu tasandil (perekonnas, koolis, avalikus elus, valitsemises);
- saab aru, milles seisneb korruptsiooni probleemi tõsidus mõistes, et korruptsiooni levik suurendab ebavõrdsust ühiskonnaliikmete vahel ning toob kaasa poliitilise ja majandusliku ebastabiilsuse ning õigusriigi kao;
- suudab arutleda isiklik kasu vs ühiskondlik kasu teemal;
- oskab reageerida õiguspäraselt ebaausat käitumist märgates;
- mõistab, milles seisneb võimude lahususe printsiip ning miks ja kuidas seda demokraatlikus ühiskonnas rakendatakse;
- oskab eristada võimu harusid saades aru nende ülesannete erinevustest, kuid samas omavahelisest vastastikusest seotusest;
- nimetab (põhiseaduse abil) põhiseaduslike institutsioonide: Riigikogu, Vabariigi Valitsuse, Vabariigi Presidendi, kohaliku omavalitsuse ja kohtute peamisi ülesandeid;
- teab, et Eesti kuulub Euroopa Liitu, mille juhtimisel rakendatakse samuti võimude lahususe printsiipe, oskab esitada selle kohta näiteid;
- teab, et avaliku sektori asutused tagavad riigi toimimise osates tuua näiteid mõnedest riigi ülesannetest;
- saab aru kuidas õigusriigis toimub kokkulepitud reeglite kehtestamine ja muutmine.
- oskab tuua näiteid, millised on valdade ja linnade ülesanded oma kogukonna igapäevaelu korraldamisel;
- selgitab, kuidas rakendub võimude lahususe põhimõte kohaliku valitsemise tasandil;
- teab, kellel on hääleõigus kogukonna esinduskogu - volikogu valimistel;
- oskab tuua lihtsaid näiteid, millistes küsimustes tuleb inimesel kohaliku võimu poole pöörduda;
- tunneb huvi kohaliku elu korraldamise vastu ning oskab sõnastada enda jaoks kohaliku elu probleemkohti ning pakub välja omapoolseid lahendusi;
- teab, millised on osalusdemokraatia võimalused kaasa rääkida kohalike asjade otsustamisel, osates vajadusel neid ka rakendada.

Kodanikuühiskond

Õpilane:

- mõistab, milline on kodanikuühiskonna roll demokraatia tagamisel ning, millised on vabaühenduste eesmärgid ja toimimise põhimõtted.

- saab aru, millised probleeme aitab vabakond kogukonnas ja laiemalt ühiskonnas lahendada ning oskab näha võimalusi, milliseid annab vabaühendustes või nende algatustes osalemine.

Ärisektori toimimine

Õpilane:

- teab, kuidas tekib ühiskonnas tulu ning millistel alustel heaoluühiskonnas tulused ümber jaotatakse mõistes, miks on tähtis ühiskonna sotsiaalse õigluse loomisele kaasa aitamine;
- teab, mis on sotsiaalne ettevõtlus, ja toob näiteid selle võimalustest;
- saab aru, et maailmakaubandussüsteemis on osalejad vastastikusel sõltuvusel;
- teab, et õiglane kaubandus võimaldab nii tarbijal kui tootjal panustada õiglasema süsteemi loomisesse;
- mõistab, millest sõltuvad riigi tulud ning millised kohustused on riigil;
- väärtustab ausat maksumaksmist ja mõistab maksude vajalikkust ühiskonna toimimiseks;
- mõistab, millistest reeglitest lähtutakse töösuhte loomisel;
- on teadlik riskidest, mis noori tööturule sisenedes võivad puudutada;
- teab, kuidas planeerida vastutustundlikult oma rahaasju;
- mõistab, millised ohud võivad kaasneda laenamise või investeerimisega, oskab neid seostada mõjutamise ning infokorratuse ohtudega;
- mõistab, mida tähendab finantsiline vastutus ja kuidas võtta arukalt riske;
- oskab koostada oma kuludest/tuludest lähtuvat eelarvet seostades seda aruka tarbimisega.

Eesti ja maailm

Õpilane:

- mõistab, et Eesti peab arvestama rahvusvahelise olukorra ja rahvusvaheliste suhetega ning, et väikeriigile tagab just rahvusvaheline koostöö ja osalemine rahvusvahelistes organisatsioonides oma huvide parima esindatuse;
- teab, mida annab Eestile kuulumine EL ja NATO-sse;
- mõistab, miks on väikeriigile oluline, et rahvusvahelistes suhetes järgitaks kokkulepitud reegleid, austatakse inimõiguseid ja demokraatiat.

Õppesisu:

Ühiskond ja sotsiaalsed suhted

- Erinevate sektorite roll ja koostöö ühiskonnas.
- Sotsiaalsete rühmade määramine.
- Erinevate sotsiaalsete rühmade sidus koostöö.
- Inimeste õiguste ja kohustuste tundmine (perekonnaliikme rollist lähtuvalt).
- Mina õiguste ja kohustuste teostajana, märkajana, sekkujana.

Meedia ja teave

- Professionaalse ajakirjanduse eristamine muust meediast.
- Informatsiooni kaudu mõjutamise märkamine

Demokraatlik riik ja valitsemine

- Demokraatlik otsustusprotsess kogukonnas ja selles osalemine.
- Demokraatia ohud - korruptsioon demokraatliku ühiskonna õõnestajana.
- Demokraatliku riigi toimimine (sh EL kontekstis).
- Demokraatliku võimu toimimine minu kodukohas.

Kodanikuühiskond

- Kodanikuühiskond. Erinevad võimalused kodanikuühiskonda panustamiseks. Osalemise tahte tekitamine.

Ärisektori toimimine

- Turumajanduse olemus ja riigi roll selles.
- Tööturg. Noored ja täiskasvanud tööturul.
- Isiklik toimetulek ja arukas tarbimine. Oma kulude ja tulude teadlik planeerimine.

Eesti ja maailm

- Rahvusvahelised suhted ja Eesti huvid.
- Rahvusvahelised organisatsioonid, NATO ja EL.

Põhimõisted

Ühiskond, avalik sektor, riigiasutus, avalik-õiguslik asutus, era-(äri)sektor, eraettevõtte, kolmas sektor, mittetulundus organisatsioon, vabakond, ühiskonnarühmad, rahvastikunäitaja, demograafia, migratsioon, immigrant/sisserändaja, kodanik, topeltkodakondsus, varjupaigataotleja, ühiskondlik ebavõrdsus (ja võrdõiguslikkus vs võrdväarsus) sotsiaalne sidusus, sotsiaalne tõrjutus, sotsiaalne õiglus, identiteet, mitmekultuurilisus, subkultuurid, põhiõigused, inimõigused, kodanikuõigused, universaalsed õigused, lapse õigused, kohustused, privileegid, vastutus, diskrimineerimine, inimkaubandus, hädaolukord, eriolukord, kriisiõppus, avalik-õiguslik meedia, erameedia, ajakirjandus, massikommunikatsioon, meedia, arvamusiid, meediavabadus, propaganda, polariseerumine, kollane ajakirjandus, valeuudised, vandenõuteooriad, infosõda, infomull/ kajakamber, tehisintellekt (AI), süvavõltsing, kommertsreklaam, sotsiaalreklaam, poliitreklaam, vaenukõne, sõnavabadus, osalusdemokraatia, otsedemokraatia, esindusdemokraatia, referendum, vabad valmised, üldised valimised, ühetaolised valimised, valimisüsteem, hääleõigus, hääletamine, eelhääletamine, valimiskünnis, boikoteerimine; streikimine; ühiskonnakriitika avaldamine; osalemine erakonna tegevuses, õigusriik, korruptsioon, õigusriik, võimude lahusus, seadusandlik võim, täidesaatev võim, kohtuvõim, põhiseaduslik instiutsioon, Riigikogu, Vabariigi Valitsus, President, õiguskantsler, riigikontroll, kohalikomavalitsus, kohus, EL Parlament, EL Komisjon, EL Ülemkogu, ministeerium, riigiamet, põhiseadus, menetlus, kohalikomavalitsus, volikogu, linnapea, vallavanem, linna-/vallvalitsus, eelarve, kohalikud maksud, kaasav eelarve, noortevolikogu, osalusdemokraatia, rahvaalgatus, kodanikuühiskond,

vabakond, huvirühmad, erakond/partei, arengu-/humanitaarabi; rahvaalgatus, streik, boikott, märgukiri, miiting, ühiskonnakriitika, polariseerumine, ressurss, majandussüsteem, vaba turg, momopol, osaühing, äriplaan, kasum, kahjum, teaduspõhine majandus, heaoluriik, riigieelarve, otsesed maksud, kaudsed maksud, tuludeklaratsioon, sotsiaalne ettevõtlus, õiglane kaubandus, eksport, import, tööturg, tööandja, töövõtja, brutopalk, netopalk, tööleping, ümbrikupalk, CV, inflatsioon, intress, investeering, krediidi kulukuse määr, eelarve, ostubuum, tarbijakaitse, tootemärgised, ostujõud, Euroopa Liit, EL Parlament, EL Komisjon, Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsioon (NATO), ÜRO, euro, diplomaatia, humanitaarabi organisatsioonid, hargmaised ettevõtted.

Praktilised tööd

- Töö allikatega: meediast näidete otsimine erinevates sektorites tegutsevate inimeste ja organisatsioonide tegemiste kohta.
- Töö põhiseadusega: kodaniku kohustused ja õigused versus igaühe õigused ja kohustused.
- Projektöpe: Meie klassi juured. Iga õpilane uurib oma perekonna lugu ja koostab lühireferaadi leitud rahva (või ka piirkondliku murde) kultuuritraditsioonides ning tutvustab seda kokkulepitud viisil (esitlus, fotokollaaž, plakat, video vm) kaaslasele.
- Klassiarutelu või arvamusefestivali formaadis väitlus.
- Arutlev vestlus teemal "Mis on mõjutamine ja mis eesmärgil seda kasutatakse? Kas mõjutamine on ainult halb?"
- Projektöpe: (valimis)debati korraldamine koolis.
- Töö meediaga: õpilased otsivad meediast näiteid demokraatlike reeglite eiramisest kogukonna/riigi juhtimises - arutletakse, kes ja mille vastu eksis, kuidas olukorda oleks saanud lahendada teisiti.
- Skeemi koostamine: Õpilased uurivad, kuidas riigis täpsemalt toimib seadusandlik, täidesaatev ja kohtuvõim ning selgitavad välja, kuidas erinevad võimuharud omavahel suhtlevad ning milliseid ülesandeid kannavad.
- Töö seadusega: tutvutakse kohaliku omavalitsuse korralduse seaduse § 6-ga, mis nimetab KOVi ülesandeid. Leitakse näiteid, mida kohalik võim nimetatud valdkondades on teinud, abiks KOV koduleheküljel.
- Rühmatöö: äriplaani koostamine.
- Rühmatöö: Eesti osalus rahvusvaheliste organisatsioonide töös.